

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE “SIR” KAVRAMI ve MARMARAVÎ’NİN “KEŞFÜ’L-ESRÂR” İSİMLİ RİSÂLESİ

Ar. Gör. Ahmet ÖGKE*

1. TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE “SIR” KAVRAMI

Mânâ bakımından mevcut olan var ile yokluk arasındaki bir gizlilik/gizem¹ anlamına gelen ve gönül ehli ile keşf sâhiplerinden başkasının bilip kavrayamadığı hususları, mânevî bilgi ve duyguları ifâde etmek için kullanılan *sır* kavramının konumuzla doğrudan irtibatlı bir başka mânâsı daha vardır ki bu, onun, *ruh* gibi insan *bedenine* tevdi edilen bir latîfe (ince, cismânî olmayan, gözle görülmeyen varlık) oluşu yönüyle alâkalıdır. Buna göre *kalb*, *ruh* ve *sır* sıralamasında sır, ruhtan sonra gelir ve ondan daha latîftir. *Kalb* mârifet, *ruh* muhabbet, *sır* ise müşâhede mahallidir.² Bu anlamda bir bakıma *sır*, rûhun rûhu-

* Y.Y.Ü., İlâhiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı

¹ Nitekim *sırrın* Cenâb-ı Hakk’ın bildirmedığı ve yaratılmışların da bilemediğı şey mânâsı da vardır. Allâhü Teâlâ, mahlûkâtın sırrına vâsıtasız olarak muttali olur; O’nun sırrına ise yine O’ndan başkası vâkıf olamaz. *Sırrın sırrı* ise sırrın da hissedip kavrayamadığı şeydir; eğer hissedilecek olsa ona sır denmez. (Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma’*, Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz (*İslâm Tasavvufu*), Altınoluk Yay., İstanbul, 1996, s. 346)

² es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *et-Ta’rifât*, Dâru’s-Sürûr, Beyrut, ts., ss. 51-52; Abdülkerim el-Kuşeyrî, *er-Risâle fi’l-Tasavvuf [er-Risâle]*, Tahkik: Ma’rûf Zerîk-Ali Abdülhamid Baltacı, Dâru’l-Ceyl, Beyrut, 1990, s. 88; Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer es-Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif [Avârif]*, Terc.: Hasan Kâmil Yılmaz, (*Tasavvufun Esasları*), İrfan Gündüz, Vefa Yayıncılık, İstanbul, 1990, s. 567

dur.³ Tasavvuf eğitiminin nefsi terbiye metodları arasında yer alan, müridin iç dünyasına doğan yönlendirici sesleri (hâtır/havâtır) denetleme (murâkabe-i havâtır) ve sırrını/rûhunu temizleme (tathîr-i serâîr)⁴ ameliyeleri de *sır* kavramının bu yönüne işaret olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte sırrın, ruh ve nefis gibi kendi başına müstakil bir varlığının bulunmadığı görüşünde olan sûfî müellifler de mevcuttur. Böyle düşünenlere göre *nefs* temizlenip arındırıldığı zaman *ruh*, nefsin karanlık ve kötülüğe yönlendirici etkisinden kurtularak Allâh'a yakınlık (kurbîyet) makamlarında yükselmeye başlar. Bu durumda *kalb* de yerleşik bulunduğu halden ayrılarak rûha doğru yönelir ve ondan gelecek emir ve işaretleri beklemeye başlar. Böylece kendi özelliklerine ek olarak bir olumlu vasıf daha kazanır. Esâsen kalbden daha saf ve temiz görünen bu yeni vasfı anlayıp kavramak oldukça güç olduğundan buna *sır* adı verilmiştir. Yine aynı sebeple onun, ruhtan farklı ve daha latîf olduğu sanılmaktadır.⁵

Burada *sırrın*, ruh ve nefis gibi insan bedenine tevdi edilmiş müstakil bir latîfe olduğu ya da rûhun daha latîf bir görünümünden/hâlinden ibâret olduğu şeklinde belirginleşen iki ayrı değerlendirme, esâsında birbirinden pek farklı değildir. Buradaki farklılık yalnızca isimlendirmeden ibâret olup, muhtevâ aynıdır. Zîrâ her iki görüşte de rûhun mânevî bir terakkîsi söz konusu olup, bu yükseliş esnâsında keşâfetten letâfete doğru bir değişim ve dönüşüm gözlenmektedir. Nitekim Muhyiddîn ibn Arabî'ye (638 /1240) göre⁶ *letâîf-i hamse* adı verilen ve nefis, kalb, ruh, akıl ve sırdan oluşan bu beş latîfenin hepsi birden tek bir varlıktır. Ancak, değişik şekil ve hallere büründükçe ayrı ayrı değerlendirilerek müstakil birer isim alırlar.

Kul ile Allah arasında saklı ve gizli kalan hallere de *sır* denir. "*Sırlarımız bâkiredir; hiçbir kimsenin vehmi bu bekâreti bozamamıştır*" diyenlerin sözünü bu mânâda anlamak gerekir. Nitekim sûfilerden Yûsuf b. Hüseyin'in (304/916): "*Hür kimselerin (sûfiler) gönülleri, sırların mezarıdır*" ve "*Sırrıma düğmem bile muttali olsa, onu söküp*

³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul, 1991, s. 430

⁴ Muhammed b. İshak el-Buhârî el-Kelâbâzî, *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf [et-Taarruf]*, Dâru'l-İmân, Dimâşk, 1986, s. 87

⁵ es-Sühreverdî, *Avârif*, ss. 567-568

⁶ Bk.: Muhyiddîn ibn Arabî, *Risâle-i Lübbü'l-Lübb ve Sırru's-Sırr*, Terc.: İsmâil Hakkı Bursevî, Sâdeleştiren: Abdulkadir Akçiçek, (*Özün Özü*), III. baskı, Rahmet Yay./Kamer Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 32

atarım" şeklindeki sözleri⁷ de bu anlama gelmektedir. Tasavvuf edebiyâtının klasik dönem müelliflerinden olan el-Hucvirî'nin (470/1077) "muhabbet ve dostluk hâlini gizli tutmak"⁸ şeklindeki *sır* târifi de bu mânâdadır.

Kezâ sûfilerden *sırrı*, "nefsin kavrayışının hissetmediği, Cenâb-ı Hakk'ın bizzat yönettiği şey" olarak tanımlayanlar bulunduğu gibi, sırrın Hakk'a ve halka âit olan iki yönüne işâret edenler de vardır: Hakk'a âit olan sır, Cenâb-ı Hakk'ın vâsitasız yönettiği; halka âit olan sır ise Cenâb-ı Hakk'ın bir vâsita ile yönlendirdiği şeydir.⁹ Öte yandan bazı mutasavvıflar, şuurda gizli olan mânâyı *sır* olarak adlandıırırlarken, bâzıları da sûfîlerin seçkinlerinden (havâs) olan kimselerin inzi-vâya çekilip kendilerini tecrîd ederek kalb duruluğuna kavuşmalarını *sır* olarak değerlendirirler. Zîrâ böyle düşünenlere göre kalb, bu durumda sırma mahal olmuş ve içinde bulunulan hâlin ismini mecâzî olarak ifâde eden mekân konumunda olduğu için de bu adla isimlendirilmiştir.¹⁰

Mârifete (Hakk'ı ve hakîkati gerçek vechesiyle tanımak) ermek için peş peşe gelen keşf işâretlerine göre zikir ânında doğan vecd halleri üzerinde düşünerek sırrı hazır hâle getirmenin lüzûmu üzerinde duran mutasavvıflar, sırrın, Allâh'ın ululuğunun sınırının bulunmadığı ve celâlinin gerçek mânâda idrâk edilemeyeceği fikirleri arasında gidip gelmesini, yâni hürmet ve heybet duyguları arasında dolaşır duruma gelmesini¹¹ mârifet yolunda önemli bir adım sayarlar.

Varlığı, *Vücûd-i Mutlak*¹² ve *vücûd-i izâfî*¹³ olarak ikiye¹⁴ ayıran İbn Arabî, vücûd-i izâfîyi, "Vücûd-i Mutlak'ın izâfî taayyünleri

⁷ et-Tûsî, *el-Lüma*, s. 234; el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 88

⁸ Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, Terc.: Süleyman Uludağ, (*Hakikat Bilgisi*), Dergâh Yay., İstanbul, 1982, s. 536

⁹ et-Tûsî, *el-Lüma*, ss. 233-234

¹⁰ İsmâil-i Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Haz.: Saadettin Ekici, İnsan Yay., İstanbul, 1996, s. 325

¹¹ el-Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 133

¹² *Vücûd-i Mutlak*: Herhangi bir zaman mekân, şekil ve sûretle mukayyet olmayıp her türlü değişim, dönüşüm ve başkalaşımdan uzak olan, izâfî varlıkların varlıklarını sürdürdürebilmelerinin sebebi (sebeb-i kıyâmları) olan Hakîkî Varlık, Allâhü Teâlâ.

¹³ *Vücûd-i İzâfî*: Belirli zaman, mekân, şekil ve sûretlerle sınırlandırılmış olan ve Mutlak Vücûd'un doğrudan doğruya bir yansımından ibâret olan, Cenâb-ı Hak'tan başka ve O'nun tecellî-gâhî konumundaki bütün varlıklardır.

¹⁴ Vücûd-i Mutlak ve Vücûd-i İzâfî ve varlığın mertebeleri ile ilgili geniş bir değerlendirme için bk.: Mustafa Tahralı, "Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık", Ahmed

aynasından yansıyan sûretleri” olarak yorumlar. Bu aynada görünen hayâl, oraya yansıyan nesnenin kendisi değildir; ama o nesneyi temsil eder. Bu açıdan bakıldığında âlem, Cenâb-ı Hakk’ı *sırrını* fâş etmektedir. Buradaki *sır* kelimesi, Vücûd’un gizli kalan, yâni görünmesi mutlak olarak mümkün olmayan, bâtinî derinliklerine işâret etmekte ve tasavvuf çevrelerinde, yaratılışla ilgili oldukça meşhur bir hadisteki *kenz-i mahfî (gizli hazîne)*¹⁵ ifâdesine tekâbüil etmektedir.¹⁶

Tasavvufta Allâhü Teâlâ’nın irâdesiyle eş anlamlı bir kavram olarak da kullanılan *sır*, Cenâb-ı Hakk’ın varlıklara yaratıcı teveccühü esnâsında ortaya çıkar. Bunun netîcesi olarak denir ki: Hak, ancak Hak ile tanınıp bilinir (irfan); Hak, ancak Hak ile sevilir (muhabbet); Hak, ancak Hak ile istenir (taleb). Zîrâ bahsedilen bu *sır*, ârîfin de, muhibbin de, tâlibin de ta kendisidir.¹⁷ **Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî** (910/1505) de *sırrı*, “Hakk’ı vâsıtasız, devamlı tefekkür etmek ve hâtırda tutmak”¹⁸ olarak tanımlamaktadır ki bu târif, yukarıdaki mânâyâ uygun düşmektedir.

2. TÜRK TASAVVUF ŞİİRİNDE “SİR”

Anadolu toprakları düzleminde teşekkül eden Türk tasavvuf edebiyâtının, birbirinden kısmen farklı iki yönde etkilenmeye mâruz kaldığından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, *İranlı* şâirlerin sûfiyâne eserlerinin taklit, tercüme ve adaptasyonu biçiminde gelişen edebî faaliyetlerdir. Osmanlı şiirinde bâriz bir etkiye sâhip olan bu etkinlikler, tasavvuf düşüncesi ve anlayışının en üst düzeyde Türk şiirine mânâ ve mazmun itibâriyle girmesini sağlamıştır. İkinci etki ise doğudan gelen, çoğunluğu *Yesevî* ve bir kısmı da *Haydarî* olan derişlerin getirdiği, vezin ve şekil bakımından İslâmlaşma öncesi Türk

---

Avni Konuk’un *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi* içinde, Haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1987-1992, c. III, ss. 9-63

¹⁵ “Ben gizli bir hazîne idim; bilinip tanınmayı istedim ve mahlûkâtı yarattım” şeklindeki metin için bk.: İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ ve Müzîlû’l-İlbâs Ammâ İştêhera mine’l-Ehâdîsi alâ Elsineti’n-Nâs [Keşfü’l-Hafâ]*, II. baskı, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut, 1351 H., c. II, s. 132

¹⁶ Toshihiko İzutsu, *İbn Arabî’nin Fusûs’undaki Anahtar Kavramlar*, Terc.: Ahmed Yüksel Özemre, Kaknûs Yay., İstanbul, 1998, ss. 311-312

¹⁷ Abdurrezâk el-Kâşânî, *İstîlâhâtü’s-Sûfiyye [İstîlâhât]*, Tahkik: Muhammed Kemâl İbrâhim Ca’fer, Mısır, 1981, ss. 100-101; Ayrıca bk.: et-Tûsî, *el-Lüma’*, ss. 233-234, 346

¹⁸ Yiğitbaşı Veli, *Mukaddimetü’s-Sâliha*, Millet Ktp., Ali Emîrî Ef., “Şer’iyye”, 1343/2, vr. 31^a

edebiyâtıyla benzerlikler gösteren edebî sahadır. **Fuad Köprülü'nün**; "İslâmiyet'ten sonraki Türk edebiyâtında, millî rûhu ve millî zevki anlayabilmek için en çok tetkîke lâyık bir devir, halk lisânını ve halk veznini kullanmak sûretiyle geniş bir kitleye hitap etmiş ve eserleri asırlarca yaşamış büyük mutasavvıflar devri"¹⁹ olarak tavsîf ettiği dönem, işte bu ikinci alanı oluşturmaktadır. Günümüz edebiyat bilimcileri tarafından "Dînî-Tasavvufî Türk Edebiyâtı" ve "Tekke Edebiyâtı" isimleriyle tanıtılmakta olan bu saha, büyük Türk sûfisi **Ahmed Yesevî** (1116 M.) ile kurulmuş ve Yesevî dervişleriyle bir gelenek hâlini alıp Türk-İslâm coğrafyasında yayılmıştır. *Anadolu*'da ise **Yûnus Emre** (720/1320-21) ile şâh eserlerini vererek gelişimini sürdürmüş; bilâhare **Köprülü'nün** "Yûnus mu'akibleri" olarak vasıflandırdığı şuarânın katkılarıyla da *Anadolu* tasavvuf şiirinin en önemli merkezlerinden biri hâline gelmiştir.²⁰

Biz burada dînî-tasavvufî içerikli Türk şiirinde *sır* kavramını ortaya koyarken, tasavvuf şiirinin ve halk sûfîzminin *Anadolu*'daki en önemli temsilcisi olan ve kendinden sonra gelen pek çok mutasavvıf şâiri derinden etkileyen **Yûnus Emre** ve onun açtığı çığırda şiirler yazarak vahdet zevkini ve melâmet neşvesini neşreden iki mutasavvıf-şâirin örnekliğinde kısaca ele alacağız. **Yûnus**'tan başka sözünü ettiğimiz şâirlerden ilki **Rumelili Hayretî**'dir. (941/1535) Onu tercih edişimizin sebebi, hem **Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî** (910/1505) ile aşağı yukarı aynı dönemde yaşamış olması ve hem de şiirlerinde bu dönemin *Alevî-Bektâşî* neşvesinin egemen olduğu bir edebiyat ortamını yansıtıyor olmasıdır. Diğer şâirimiz **Sun'ullâh-ı Gaybî**'yi (1087/1676'den sonra) seçmemiz ise, **Marmaravî**'den 150 yıl kadar sonra hayat süren **Yûnus Emre** tâkipçisi bir şâirin tefekkür dünyâsında aynı kavrama nasıl baktığını tesbit ve mukâyese etmek amacına mâtuftur. *Bâtınî/Hurûfî* akımların, bir başka ifâdeyle heterodoks²¹ halk İslâm'ının *Anadolu*'da hızla yayılma eğilimi gösterdiği bir dö-

¹⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar [İlk Mutasavvıflar]*, VII. baskı, Diyânet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 1

²⁰ Bilâl Kemikli, "Türk Tasavvuf Şiirinde Allah Tasavvuru", Yayınlanmamış makâle, s. 2

²¹ Bu kavram, bir ilâhiyat ve sosyal târîh terimi olarak; kabul edilmiş resmî din anlayışına, yâni ortodoksluğa (sünnîlik) zıt ve aykırı olan bir tür din anlayışı mânâsına gelmektedir. Bu kavramın siyâsî, sosyal ve teolojik yönleriyle ilgili geniş bir değerlendirme için bk.: Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyânı Alevîliğin Tarihsel Alt-yapısı [Babailer İsyânı]*, II. baskı, Dergâh Yay., İstanbul, 1996, ss. 77-78; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfîliğine Bakışlar*, II. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1996, ss. 15-19

nemde yaşayan **Marmaravî'nin**, **Yûnus** tesiri görülen müstakil bir risâlesinin²² var oluşu ve bunun dışında irili ufaklı 13 kadar mensur eserinde yer yer **Yûnus**'un bizzat ismini zikrederek aktarımlar yaptığı²³ göz önünde bulundurulacak olursa, **Marmaravî'nin sır** kavramıyla ilgili fikirlerini tesbit etmeye geçmeden önce bu üç mutasavvıf-şâiri örnek olarak tercih ediş sebeplerimiz daha iyi anlaşılacaktır.

Türk edebiyatında daha çok "gizli/gizli şey" anlamında kullanılan **sır** teriminden pek çok kelime ve deyim türetilmiştir. Meselâ **sırlamak**; kapamak, örtmek mânâsında kullanılan bir sözdür. Halk arasında "*Kapıyı, pencereyi kapa!*" şeklinde söylenen söz de hoş karşılanmadıkları için tasavvuf ehli "*kapa!*" yerine "*sırrat!*" veya "*sırla!*" derler. Aynı zamanda "**sırlamak, sırlanmak**" kelimeleri, gömmek, gömülmek mânâlarında kullanılır. "**Sırr olmak**" da ölmek kelimesinin yerine söylenir.²⁴

Yûnus Emre'nin daha çok Allâh'ın zâtı husûsunda zikrettiği bir terim olarak karşımıza çıkan **sır**,²⁵ insanın gönlünde mekân tutmuştur. Ancak **hâl** makâmında anlaşılması mümkün olan **sırrı**, zevk yo-

²² Ahmed Şemseddin-i Marmaravî'nin *Câmi'u'l-Esrâr* adlı manzum risâlesi, ünlü mutasavvıf-şâir **Yûnus Emre'nin** tesiriyle ortaya çıkan "*tekke şiiri*" türüne örnek gösterilebilecek tarzda yazılmış manzum ve Türkçe bir eserdir. (Bk.: Yiğitbaşı Veli, *Câmiu'l-Esrâr fi Tarîkı't-Tasavvuf li-Ehlillâh ve'l-Mukarreb ve'l-Ebrâr [Câmiu'l-Esrâr]*, Millet Ktp., Ali Emiri Ef., "Şer'iyye", 1343/1)

²³ Yine müellifimiz, müridlerin uymaları gereken tarikat âdâbını anlatırken bu edelere riâyetin öneminden dem vurarak şunları kaydeder: "An-kasdin birini kasdı terk, nice zamân kalbe perde olur. Lezzet-i ibâdet ve safâ-i sülûk bulunmaz. Bunlara riâyet olursa hâtırlarımıza gelmez hikmetler münkeşif olur. **H.z. Yûnus** buyurur ki: "*En sanmadığın yerde, Şâyet açıla perde / Dermân erişir derde, Allâh görelim neyler / Neylirse güzel eyler*" (Yiğitbaşı Veli, *Risâletü'l-Hüdâ li-Üli'l-İhtidâ*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 194/1, vr. 6^b) Bu beyitin orijinali şöyledir: "*Sen sanmadığın yerde, nâgâh açıla perde / dermân erişe derde, Allâh görelim neyler*" (Bk.: *Yûnus Emre Dîvânı*, Hazırlayan: Mustafa Tatcı, Akçağ Yay., Ankara, 1991, s. 82) Mehmet Bayraktar ise aynı beyiti bir kelime farkla eserine şöyle kaydetmiştir: "*Sen sanmadığın yerde, şâyed açıla perde / dermân erişe derde, Allâh görelim neyler*" (Bk.: Mehmet Bayraktar, *Yûnus Emre ve Aşk Felsefesi*, III. baskı, Ankara, 1994, s. 73)

²⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977, ss. 294-295

²⁵ **Yûnus Emre'nin sır** kavramı ile ilgili fikirlerini anlattığımız kısım, Mustafa Tatcı tarafından hazırlanıp Millî Eğitim Bakanlığı tarafından İstanbul-1997'de yayınlanan *Yûnus Emre Dîvânı-I* adlı eserin 318.-319. sayfaları arasından istifâde edilerek kaleme alınmıştır. Ayrıca onun görüşleri anlatılırken parantez içinde verilen "Y" harfi, adı geçen eserin II. cildinde yer alan *Yûnus Emre Dîvânı'nı*; rakamlardan ilki, *Dîvan*'daki şiir numarasını, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir.

luyla elde edildiği için dil ile târif ve tavsîf etmek imkân dâhilinde değildir (Y. 339/6). O, ilme ve kitâba sığmaz ve hikmet ile elde edilmez (Y. 110/6). *Sırrı* duyan kişi akıldan geçer. Derviş olan, zât *sırrını* da bilir ve gönülde sır olur; sırrı duyar:

*Yûnus sen bir olgıl gönülde sır olgıl
Ki derviş olanlar o sırdan tuyalar* (Y. 62/8)

Allâhü Teâlâ, dervişlerin gönlünü *sır* denizi (Y. 149/7) hâline getirmiştir. Onların gönüllerindeki *sır* arştan daha yücedir (Y. 54/8). Esâsen evliyânın *sırrını* herkes anlayamaz (Y. 319/3); evliyâyâ düşen de bu *sırrı* iyi muhâfaza etmektir. Aksi takdirde Hallâc-ı Mansur gibi ateşe atılırlar (Y. 408/5). Zâten *sır* sözünü duyanlar, İbrâhim Edhem gibi atlas elbiseleri bırakıp palas giyerler (Y. 353/8; 185/6). Bir de can *sırrı* vardır ki, bunu ancak can duyar (Y. 39/7). Can *sırrı* leddünnî bilgi (Y. 187/13) olup, bunu âlim ve zâhidin anlaması muhaldir; onların bu sırrı anlayabilmeleri için "ışktan bir varak okumaları" gerekir (Y. 130/1). *Sırrın* kıymetini ancak ârif olanlar bilir (Y. 232/7). Bu yüzden Yûnus Emre, "*İşk bir gizli hazînedür; gizlü gerekdür esrâr*" (Y. 26/7) diyerek aşk ve *esrârı*, gizli ve değerli bir hazîneye benzetir. Âşıklar, *sır* bedenini dostun dîdârını görünce öğrenir (Y. 394/4) ve vecd hâlinde bu sırrı ifşâ edebilirler (Y. 259/8). Çalab'ın aşkı, bir başka ifâdeyle hakîkî aşk, âşıkın gönlünü almış ve *sırrını* fâş eylemiştir (Y. 362/1). *Sırrı* açmanın en sağlıklı yolu ise bir müşid-i kâmile ulaşmaktır. Müşide erişenler; *gizli râzı* açmaya başlarlar (Y. 208/9). Zîrâ evliyâ, Allâh'ın *sırrıdır* (Y. 286/4). Evliyânın sözü de:

*Yûnus Emre 'm işbu sözi cân içinde söyledi
Söyleyen bi-çâre Yûnus Taptuk Emre 'm sırrıdır* (Y. 81/7)

XVI. yüzyılın önemli şâirlerinden biri olan Rumelili Hayretî²⁶ de klasik edebiyâtımızın köşe taşlarından biridir. İşgal ettiği konumun önemi, devrinde *Rum İli* abdâllarının bir sözcüsü, başka bir deyişle vesîka adamı olmasından kaynaklanır. Yaşadığı dönem ve içinde bulunduğu çevre için çok önemli bir şahsiyet olan Hayretî'nin *Dîvân*'ının kendi devrinde itibar görmesi, hattâ uğur getirmesi maksadıyla kullanılmış olması da onun mevkiinin ehemmiyetine bir işâret olarak kabul edilebilir.²⁷

²⁶ Rumelili Hayretî için bk.: Mustafa Tatcı, *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası [Hayretî]*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1998, s. 1-12

²⁷ Tatcı, *Hayretî*, s. XVI

Hayretî, *Dîvân* 'ındaki beyitlerde aşk unsuruyla birlikte işlediği *sır* ve *esrârî*,²⁸ tıpkı *Yûnus*'un yaptığı gibi bir hazîneye benzetmekte ve *esrâr*ın bulunduğu yer vîrâne (aşkın gönlü) olmaktadır:

Sırr-ı aşkuñ genc imiş anuñ yeri vîrânedür
Yakdı 'ışkuñ göñlümi ol gence vîrân eyledi (H.-M. 7/6)

Hayretî, *esrâr* kelimesiyle birlikte zikrettiği *hayrân*, *la'l-i şeker*, *râz-ı nihân* gibi tâbirleri, sevgilinin ağzı ve sözleri için birer benzetme unsuru olarak kullanmıştır. Bu motifte *esrâr*, ilâç olarak düşünülür. Sevilenin ağzını kapayıp susması/istiğnâsı, benzetme yönünü oluşturur. Yerine göre *esrâr*, âşıkın gönlü ve sevilenin sözleri için tevriye yapılarak kullanılmakta ve dudak da vuslat sofrası motifiyle işlenmektedir:

Hayretî abdâlı kılma hân-ı vasluñdan irak
Tekye-i Hak'da olan esrâr hakkıyçün beğüm (H.-G. 269/5)

Hakîkatin sırrı, sevgilinin yüzünde (hüsün gülîstânında) tecellî eder. İkiliği kabul etmeyen *sırrı* sözle anlatmak mümkün değildir. Âşıkların sırrı, iki dilli kalemedir:

Fâş itse Hayretî bizi âfâka tañ mudur
Olanca sırrumuz iki dillü kalemedür (H.-G. 92/5)

Âşıkın sırlara vâkif olması, hayrân bir şekilde kendini yitirmesiyle mümkündür; aksi takdirde esrâra vukûf kesbedemez. Âşıkı, gam kitâbının esrârî olarak niteleyen **Hayretî**, onun gözyaşlarını, aşk sırrını ifşâ eden başka bir tasvîre konu eder. Sevilenin saçlarını darağacının ipine benzettiği kimi beyitlerde ise saç sırra benzetir ve âşıkın ipe bağlanıp asılmasını da sırrı keşfetmesi fikriyle ele alıp işler. Şu beyitte **Hallâc-ı Mansûr**'a benzetilen âşık, anılan özelliklere sâhiptir:

Keşf-i esrâr eyler ise Hayretî Mansûr-vâr
Dâr ile korkutma sofî ol anuñ mi'râcidur (H.-G. 115/5)

²⁸ **Hayretî**'nin *sır* kavramı ile ilgili fikirlerini anlattığımız kısım, Mustafa Tatcı'nın bir önceki dipnotta zikri geçen eserinin 170.-172. sayfaları arasından istifade edilerek kaleme alınmıştır. Ayrıca onun görüşleri anlatılırken parantez içinde verilen rakamlardan ilki, Mehmet Çavuşoğlu ve Ali Tanyeri tarafından tenkitli olarak hazırlanıp yayınlanan *Dîvân*, İstanbul, 1981 künyeli eserdeki şiir numarasını, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir. Bu numaraların başındaki "H" harfi **Hayretî**'yi, "G" harfi onun gazellerini, "M" harfi ise musammatlarını ifade etmek için kullanılmıştır.

Bütün bunların yanında Hayretî, *esrâr* kavramını yer yer '*ışkullâh* ve '*ışk-ı Hak* tamlamalarıyla da ele almaktadır:

Ayrık ümîd-i câh ile baş eğmeyeyin câhile
Esrâr-ı 'ışkullâh ile hayrân olayın varayın (H.-G. 340/2)

Yine Türk tasavvuf edebiyâtının önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Sun'ullâh-ı Gaybî,²⁹ ise *Dîvân*'ında yer alan beyitlerde genellikle *sırrı*,³⁰ Allâh'ın zâtını ifâde etmek için zikrettiği görülmektedir. Bu kavramın anlaşılması, yine insandaki sırrın açılması ve müşâhede sâyesinde gerçekleşebilecektir. Çünkü *sır*, bir tür zevk yoludur.

Vahdet esrârı 'akla mübhemdür
Zevk iden bunı 'aşka mahremdür (G. 29/2)

Marmaravî'nin *Keşfü'l-Esrâr* isimli risâlesiyle aynı anlamı taşıyan Gaybî'nin *Keşfü'l-Gitâ* kasîdesinde³¹ de belirtildiği gibi, varoluş süreci (taayyün) başlamıştır. Bu sürecin tamamlanması hâlinde Mutlak Hüsn, lâ-taayyün³² mertebesinden (sırr-ı 'amâ) isim ve sıfatlarının tecellisyle zuhûr edecek ve gizli hazîne ortaya çıkacaktır.

²⁹ Fuat Köprülü, onun hakkında: "Gaybî, tıpkı Yûnus Emre gibi, hakîkî bir mutasavvıf ve bilhassa kıymetli bir şâirdir" der. (Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 348). Sun'ullâh-ı Gaybî hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Bilâl Kemikli, *Sun'ullâh-ı Gaybî Dîvânı, İnceleme-Metin*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998, ss. 1-103

³⁰ Sun'ullâh-ı Gaybî'nin *sır* kavramı ile ilgili fikirlerini anlattığımız kısım, Bilâl Kemikli'nin bir önceki dipnotta zikri geçen Doktora tezinin 180.-182. sayfaları arasından istifâde edilerek kaleme alınmıştır. Ayrıca onun görüşleri anlatılırken parantez içinde verilen "G" harfi Gaybî'nin *Dîvân*'ını; rakamlardan ilki, adı geçen Doktora tezinde yer alan *Gaybî Dîvânı*'ndaki şiir numarasını, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir. Başında ayrıca "K" harfi olan rakam ise *Keşfü'l-Gitâ* kasîdesindeki beyit numarasını gösterir.

³¹ Nitekim kasîdenin sonunda Gaybî, yazdığı bu kasîde ile sırları keşf ettiğini, eğer uygun görülürse kesidenin isminin "örtünün kaldırılması" anlamında *Keşfü'l-Gitâ* olduğunu ifâde etmektedir: *Bu kasîdem ile Gaybî keşf-i esrâr eyledüm / Lâyık olursa dinile nâmına Keşfü'l-Gitâ* (G. K/98). (Kemikli, a.e., s. 180)

³² *Lâ-taayyün*: Vahdet-i Vücûd düşüncesine göre, varlığın mertebelerinin (merâtib-i vücûd) ilki olup bu mertebede vücûd, her türlü sıfat, isim ve fiilden münezzeh ve her kayıttan uzaktır. Her çeşit zuhûr, tecellî ve taayyünden münezzeh, mukaddes ve uzak olduğu için "taayyünsüzlük" mânâsına gelen bu ad verilmiştir. Yalnızca Cenâb-ı Hak'ın zâtı olan ve *Ahadiyet* de denilen bu mertebeye hakkında bilgi edilmemesi, herhangi bir vâsıta ile idrâk edilmesi ve anlaşılıp kavranabilmesi mümkün değildir. (Geniş bilgi için bk.: Mustafa Tahralı, "Fusûsü'l-Hikem'de Tezatlî İfadeler ve Vahdet-i Vücûd" Ahmed Avni Konuk'un *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* içinde, c. II, ss. 9-38)

*Lâ-cerem düşdi sefer bu iktizâ ola tamâm
Kenz-i mahfi feth olup mekşûf ola sırr-ı 'amâ (G. K/9)*

Müşâhede ile *sırra* vâkıf olmanın, ancak vahdet dersini almakla (G. 29/7) mümkün olabileceğini söyleyen şâir, sırra muttali olmanın yollarından biri olan insanın kendini tanınması gerçeğine ilişkin olarak da şunları söyler:

*Ferd-i câmi' dür vücûdum cümle eşyâ bendedür
Ya'ni ism-i a'zam u sırr-ı müsemmâ bendedür (G. 35/1)*

*Küntü kenzüñ sırrı olan âdem-i evvel benem
Mahrem-i râz-ı nihânım 'âlem esmâ bendedür (G. 35/8)*

*Gel zamîrûñ gayra irca' eyleme hû hû diyü
Cümle şeyde Gayb olan sırr-ı mu'ammâ bendedür (G. 35/12)*

Gönlün sırlarını duymak için öncelikle insanın “terk makâmı”nda olması gerekir. Nitekim ancak vârını verenler gönül sırlarına vâkıf olurlar. Yine insanın sözünü, davranışlarını ve ahlâkını güzelleştirmesi de gerekmektedir.

*Gaybî virenler vârını
Tuydu gönül esrârını*

*Bugün görür cânânını
'Aşk derdine düşmek gerek (G. 68/5)*

*Kavl ü fi'l ü hulkıñı tehzîb idüp sâfi kula
'Aks ura âyine-i kalbiñe sırr-ı dû-cihân (G. 90/10)*

İnsan bütün sırlara vâkıf olsa da bu sırları hiçbir zaman başkalarına üstünlük olarak görmemelidir. Öyle ki “dilini (gönül) sırra kubûr”³³ etmelidir.

*Hakikat cümle sırra 'ârif ola
Ve lâkin halkla göstere ta'arruf (G. 63/7)*

*Ne hâli ko, ne kâli ko, ola gör mecma'u'l-bahreyn
Tenüñ şer'a muvâfık kıl dilüñ sırra kubûr eyle (G. 103/3)*

³³ Burada şâirimiz, yukarıda zikri geçen “Hür kimselerin (sûfiler) gönülleri, sırların mezarıdır” şeklindeki söze atıfta bulunmaktadır.

3. MARMARAVÎ'NİN "SIR" KELİMESİNE YÜKLEDİĞİ ANLAMLAR

Vaktiyle Osmanlı Devleti'nin *Saruhan Sancağı*'nin *Akhisar Kazası*'na bağlı olan *Marmara Köyü*'nde 839 H./1435 M. senesinde doğan **Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî**'nin babasının adı **İsâ**'dır.³⁴ Çocukluk ve gençlik yılları *Gölmarmara*'da geçen Ahmed Şemseddîn, bu yıllarda muhtemelen önce babasından, sonra da yöredeki medreselerden ilim tahsîl etmiştir. Kendi de muhtemelen bir *Halvetî* şeyhi olan babası, onu daha sonra *Uşak*'ın *Kabaklı Köyü*'nde irşad faaliyeti yürüten *Halvetî* şeyhi **Alâeddîn Uşşâkî**'ye³⁵ (V. 1485 M.) mânevî terbiye için göndermiştir.³⁶ **Alâeddîn Uşşâkî**'den seyr u sülûkünü tamamladıktan sonra şeyhinin emriyle *Manisa*'ya halife olarak gönderilir. Önceleri çeşitli câmilerde va'z u nasihatlerle halkı aydınlatan ve daha sonra şeyhinin âhirete irtihâliyle onun yerine seccâde-nişîn olan Marmaravî, Cumhuriyet'ten sonra "*Adakale Mahallesi*" adını alan, o zamanlar "*Seydi Hoca Mahallesi*" ismiyle anılan yerdeki mescid ve tekkesinde mürşid olarak faaliyetlerini sürdürmüş ve 910 H./1505 M. yılında aynı yerde vefat etmiştir.³⁷

³⁴ Kemâleddîn el-Harîrî, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik [Tibyân]*, Süleymâniye Ktp., Fatih İbrâhim Ef., 430, c. I, vr. 53^a; Mehmed Sâmî, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul, 1316, s. 34-35; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ [Sefîne]*, Süleymâniye Ktp., Yazma Bağışlar, 2308, c. IV, ss. 156-157; Sâdık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye [Tomar]*, Yayına Haz. İrfan Gündüz, (Tarikatler ve Silsileleri), Enderun Kit., İstanbul, 1995, s.232; Bağdatlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, Tashihi: Kilisli Rifat Bilge, İbnü'l-Emin Mahmud Kemâl İnal, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1951, c. I, s. 138

³⁵ **Alâeddin Uşşâkî** için bk.: Nev'îzâde Atâî, *Hadikatü'l-Hakâik fî Tekmilîti's-Şakâik [Hadikatü'l-Hakâik]*, İstanbul, 1989, c.I, ss. 62-63; Hoca-zâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul, 1325, s. 53

³⁶ el-Harîrî, *Tibyân*, c. I, vr. 53^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 232; Bandırmalızâde Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, İstanbul, 1306, s. 31; Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri [OM]*, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayın-evi, İstanbul, Trs., c. I, s. 225; Mehmet Akkuş, "Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî'nin Hayatı ve Eserleri", *İlim ve Sanat*, Sayı: 21-22, İstanbul, Eylül-Ekim/Kasım-Aralık, 1988, s. 30; Necdet Okumuş, "Yeni Kaynakların Işığında Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî (Yiğitbaşı) Hakkında Bazı Yanlışların Düzeltilmesi", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, Yıl:25, Sayı: 4, İstanbul, Ekim, 1996, s. 176

³⁷ Bursalı Mehmed Tâhir b. Rifat, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, Hazırlayan: M. Akif Erdoğdu, İzmir, 1994, s. 17; Bursalı, *OM*, c. I, s. 225 Çağatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, İstanbul, 1939, s. 124; İbrahim Gökçen, *Sicillere Göre XVI. ve XVII. Asırlarda Saruhan Zâviye ve Yatırları*, İstanbul, 1946, s. 22; M. Çağatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa, 1946, s. 95; Süleyman Uludağ, "Ahmed Şemseddin, Yiğitbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. II, ss. 135-136; Okumuş, a.g.m., s. 177

Halvetiyye tarikatının *Ahmediyye* kolunun müessisi olan *Marmaravî*, bir ara *İstanbul* meşâyihî arasında çıkan ihtilâfın çözümünü için *İstanbul*'a çağrılmış ve şeyhler arasındaki meseleleri hallederek birtakım şer'â muhâlif tekkelerin tarikat eşyâsına el koydurmuştur. Meşâyih arasındaki meselelere yiğitçe işâretlerde bulunduğu için bundan sonra kendine "Yiğitbaşı" ünvanı verilmiştir.³⁸ Dînî-cemiyet târihimize geçen önemli hizmetlerinin yanında telifât ile de uğraşarak Türk kültür târihinde tasavvuf düşüncesine âit pek çok eser kazandırmıştır. Onun bilinen eserleri şunlardır:

Câmiu'l-Esrâr, *Risâle-i Tevhîd*, *Mukaddimetü's-Sâliha*, *Keşfü'l-Esrâr*, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, *İrfânü'l-Maârif* (*Risâle fi'l-İrşâd ve't-Terbiye*, *Esrâr-ı İlâhî*), *Hurde-i Tarikat*, *Risâletü'l-Hüdâ li-Üli'l-İhtidâ*, *Atvâr-Nâme-i Seb'a*, *Tabakâtü'l-Evliyâ*, *Risâle-i Makâlât-ı Şeyh Muhyiddîn-i Arabî*, *Ahvâlü'l-Ebrâr ve'l-Mukarrebîn*, *Bahreyni'l-Aşk*, *Silsile-i Ehl-i Tarikat*.

Marmaravî'nin eserlerinin tümü Türkçe'dir. Eserlerini halkın kullandığı dille yazmasının sebebi, o zamanlarda Arapça anlayacak kimselerin azalmış olması olarak gösterilir.³⁹ Demek ki müellifimiz, fikirlerinden çok sayıda insanın istifâde etmesini hedefleyerek Türkçe lisânıyla yazma yoluna gitmiştir. Müellifimiz, risâlelerinde oldukça sâde bir dil kullanmıştır. Kullandığı kelimeler arasında, günümüz insanının bile anlayamayacağı sözcük yok denecek kadar azdır. Özellikle Farsça kelimelere çok az yer verilmiştir. Arapça kelimeler ise halk arasında iyice yaygınlaşmış, anlaşılabilir türdendir. Burada da müellifimizin 'anlaşılabilir olma' kaygısının ön plâna çıktığı kanaatindeyiz. Çünkü bâzı kaynaklarda, o devirde inanmayanların pek çoğunun, mezkûr kitapların yazılmasından sonra imân ettikleri kaydedilmektedir.⁴⁰ *İrfânü'l-Maârif* (*Risâle Fi'l-İrşâd ve Terbiye/ Esrâr-i İlâhî*) adlı risâlenin başındaki 11 beyit ile *Câmiu'l-Esrâr*'ın tamâmı manzûm, diğer eserleri ise nesir hâlinde yazılmıştır.

Müellifimizi bu şekilde kısaca tanıttıktan sonra, şimdi onun *sır* kavramına yüklediği mânâları izâha geçebiliriz:

³⁸ el-Harîrî, *Tibyân*, c. I, s. 53^a; Vicdânî, *Tomar*, s. 232; Bursalı Mehmed Tâhir, *OM*, s. 225; *Menâkıb-ı Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Efendi (k.s.) [Menâkıb-ı Yiğitbaşı]*, (Anonim Eser), Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 194/2, vr. 8^b; Akkuş, *a.g.m.*, ss. 30-31

³⁹ Akkuş, *a.g.m.*, s. 60

⁴⁰ *Menâkıb-ı Yiğitbaşı*, vr. 8^a

Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî, *sırrı*; "Hakk'ı vâsitasız, devamlı tefekkür etmek ve hâtırda tutmak"⁴¹ şeklinde tanımlamaktadır. *Rüyâ* ve *ilham* ile *sır* arasında doğrudan bir bağlantı kuran⁴² müellifimize göre rüyâ gören kimsenin iç dünyâsına *gönül* veya *sır ili* denir.⁴³ Çünkü *gönül/sır ili*, gerek rüyâ ve gerekse ilham gibi başka gizli bilgileri örtücülük sıfatıyla örtmektedir. Esâsen bu sebeple *sır ili* adını almıştır.⁴⁴ Rüyâ gören kimse, rüyâdayken dünyânın dört bucağını ve çeşitli âlemleri *sırr-ı insan* denilen yapısıyla dolaşır. Sırr-ı insânî hâl ile sülûk eden bir sâlike benzeten müellifimiz, bu sülûk sâyesinde insan sırrının çeşitli ilhamlara, müşahedelere ve mükâlemelere mazhar olacağını haber verir. Bunun netîcesinde gayb hazinelerinden çeşitli *sırlar* ona keşf olur ve sırr-ı insânın bizzat kendi değerli bir hazîne hâlini alarak Zât-ı Bârî'nin taallukunu celbeder. İçi *esrârullâh* ile dolu olarak bu makâma ulaşan kimse, Allâh'ın sevgili kullarından ehlullâh ve mukarrebler arasına dâhil olur.⁴⁵

Câmiu'l-Esrâr adlı manzum eserinde de *sır* kavramına genişçe yer veren Yiğitbaşı Velî, zâhir ve bâtın âlemi ile *âlem-i esrârı* şu şekilde tanıtır:

Sır il gündüz gibidir, siz anı anlan ayân
Bâtın ilidir karakûsu, ay aydını beyân (Y.V. 400)⁴⁶

Ol ikinin zâhir ilidir misâl-i mu'teber
Liki bu bâkî değildir anlara kılın zafer (Y.V. 401)

Sır ili oldur ki bil, bâtındır anın zâhiri
Zâhir ilin bâtınıdır kim bu sırrın zâhiri (Y.V. 402)

Bâtın ilinde olur her kişinin bir berzahı
Birinin mülkünü âhar mülk edinmez bir dahi (Y.V. 403)

⁴¹ Yiğitbaşı Velî, *Mukaddimetü's-Sâliha*, vr. 31^a

⁴² Bk.: Yiğitbaşı Velî, *Keşfü'l-Esrâr*, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 1271/2, vr. 70^a

⁴³ Yiğitbaşı Velî, *Keşfü'l-Esrâr*, vr. 71^a

⁴⁴ Yiğitbaşı Velî, *Bahreyni'l-Aşk*, Millet Ktp., Ali Emîri Ef., "Şer'iyye", 1335/7, vr. 93^a

⁴⁵ Yiğitbaşı Velî, *Ravzatü'l-Vâsilîn*, Millet Ktp., Ali Emîri Ef., "Şer'iyye", 1343/2, vr. 78^a-78^b. Ayrıca bk.: a. m.f., *Câmiu'l-Esrâr*, vr. 2^a, 5^a, 12^b

⁴⁶ Bu kısımda Marmaravî'den naklettiğimiz şiirlerin sonundaki rakam, o beyitin *Câmiu'l-Esrâr*'daki beyit numarasını göstermekte olup, "Y.V." harfleri de Yiğitbaşı Velî'yi simgelemektedir.

Marmaravî *esrârı*, gizli ve uçsuz bucaksız bir denize benzetir. Tam *fakr* hâline erişerek kalb âleminde görünen sûretlerin tamamı ortadan kalkan insanın *sırrı*, bunun sonucunda gönül zenginliğine kavuşur. *Esrâr* denizinin dışarı taşan dalgalarından *sırr-ı insâna* yeni zenginlikler nasip olur.⁴⁷

Makâlemizin baş tarafında bahsi geçen: “*Hür kimselerin (sûfler) gönülleri, sırların mezarıdır*” şeklindeki meşhur sözü de zikreden⁴⁸ müellifimiz, burada geçen “kubûr: mezar” kelimesini “örtü” mânâsıyla yorumlar.

Marmaravî, Allah aşkını, muhabbetullâhî ve peygamber sevgisini, hakikat güneşinden insan rûhuna sirâyet etmiş bir *sır* olarak değerlendirir:

Cân ilinden bu sevi şems-i hakikat sırrıdır
Ya'nî cânın cümlesine kutb-i Ahmed sırrıdır (Y.V. 102)

Bir başka yerde müellifimiz, *nefs*, *ruh* ve *sır* karşılaştırmasını şöyle yapar:

Nefs ile cânın ikisi sûret-i insân ola
Bu ikinin imtizâcı adle ermiş cân ola (Y.V. 264)

Zikr-i adlin muktezâsı emr-i câmi' özge sır
Her bir insânın özünde bulunan mutlak bu bir (Y.V. 265)

Bil, bu sırdır anda ma'rûz ü emânet âdeme
Ki kabûlüyle verildi işbu sûret âdeme (Y.V. 266)

Rü'yetullâh ve rü'yet-i enbiyâ konusunu da “*sırların keşfi*” bağlamında değerlendiren müellifimiz, gerek *Câmiu'l-Esrâr*'ın, gerekse *Keşfü'l-Esrâr*'ın sonlarında bu konuya temas etmektedir ki yakınladığımız risâle metninin sonunda⁴⁹ bu açıkça görülmektedir.

4. MARMARAVÎ'NİN RİSÂLESİ: “KEŞFÜ'L-ESRÂR”

Yiğitbaşı Velî'nin, daha önce yazdığı *Câmiu'l-Esrâr* ve *Risâle-i Tevhîd* adlı eserlerin daha kolay anlaşılabilir bir özeti sayılabilecek olan bu risâlenin tam adı, *Keşfü'l-Esrâr fî Tarîkı't-Tasavvuf li-Ehlillâh*

⁴⁷ Yiğitbaşı Velî, *Bahreyni'l-Aşk*, vr. 93^b

⁴⁸ Bk.: Yiğitbaşı Velî, *Ravzatü'l-Vâsılîn*, vr. 84^a, 91^a

⁴⁹ Ayrıca bk.: Yiğitbaşı Velî, *Câmiu'l-Esrâr*, 557.-567. beyitler arası.

ve 'l-Mukarreb ve 'l-Ebrâr olup, müellifimizin kronolojik olarak dördüncü sırada yazdığı eseridir.⁵⁰

Hamdele ve salveleden sonra bir âyet ve bir hadîs-i kudî zikredilerek esere girilir. Eserde, zâhir ve bâtın ilimleri, varlığın mertebeleri (merâtib-i vücûd), Allah'ın varlığı, birliği, isimleri ve sıfatlarına âit îtikâdî mevzûlar ile âdemiyyet, akıl, nefis, rûh, rü'yettullâh ve çeşitli rü-yâ tâbirlerinden örnekler yer alır. *Keşfü'l-Esrâr*'da klasik *Kelâm* konularının tasavvufî bakış açısıyla yorumlanması, Yiğitbaşı Velî'nin âlim-mutasavvıf tipinin güzel bir örneğini teşkil eden bir müellif olduğunu göstermektedir. Kur'ân'ın ve kelime-i tevhîdin çeşitli mânâlarına ilişkin tasavvufî tahlilleri de ayrıca ehemmiyet arz etmektedir.

Müellifimiz, bu risâleyi yazma sebebini, *Keşfü'l-Esrâr*'ın girişinde; daha önce yazdığı iki kitapta anlaşılması güç olan hususları, daha sonra kalbine ilhâm olunan yeni bilgilerle herkesin anlayabileceği biçimde muhtasar olarak yeniden yazma ihtiyâcı⁵¹ olarak açıklıyor. Eserin ikinci varacağının sonundan îtibâren tamâmen aynısı olan ve tek nüshası bulunan *Kenzü'l-Hakâik ve Zübdetü's-Şerîfe* adında başka müellifimizin bir başka risâlesi daha vardır⁵² ki kütüphâne kayıtlarında müstakil bir esermiş gibi gözükmektedir.

Bizim belirleyebildiğimiz kadarıyla *Keşfü'l-Esrâr*'ın çeşitli kütüphânelerde 24 adet nüshası vardır:

1-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2645/4, vr. 56^b-70^b

2-Süleymâniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, 438/17, vr. 314^b-334^b

3-Süleymâniye Ktp., Şehid Ali Paşa, 2820/8, vr. 75^a-86^a

4-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2745/4, vr. 7^a-26^a

5-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2772/2, vr. 11^a-26^a

6-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2331/2, vr. 27^b-46^a

7-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2555/2, vr. 20^a-32^a

8-Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2688/4, vr. 44^a-59^b: Bu numaraya "*Kenzü'l-Hakâik ve Zübdetü's-Şerîfe*" ismiyle kaydedilmiştir.

⁵⁰ Yiğitbaşı Velî, *Keşfü'l-Esrâr*, vr. 58^a

⁵¹ Yiğitbaşı Velî, *Keşfü'l-Esrâr*, vr. 57^b-58^a

⁵² Süleymâniye Ktp., Hacı Mahmud Ef., 2688/4, vr. 44^a-59^b; Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, 194/3, vr. 24^b-35^a

9-Süleymâniye Ktp., *Hâlet Ef. Eki*, 72/6, vr. 71^a-84^a: Eserin adı kütüphâne kayıt fişinde *Câmiu'l-Esrâr* şeklinde geçmekte ise de yaptığımız inceleme sonunda bu eserin *Keşfü'l-Esrâr*'ın bir nüshası olduğunu tesbit ettik.

10-Süleymâniye Ktp., *Şehid Ali Paşa*, 1158/3, vr. 79^b-109^a

11-Süleymâniye Ktp., *Yazma Bağışlar*, 233/4, vr. 44^b-58^b

12-Millet Ktp., *Ali Emîrî Ef.*, "Şer'iyye", 1335/6, vr. 81^a-92^b

13-Nûru Osmâniye Ktp., 2407/2, vr. 34^b-49^a

14-İstanbul Üniversitesi Ktp., *Türkçe Yazmalar*, 317/6, vr. 52^b-63^a

15-İstanbul Üniversitesi Ktp., *Türkçe Yazmalar*, 9385/1, vr. 7^b(25^b)-18^a (32^a)

16-İstanbul Üniversitesi Ktp., *Türkçe Yazmalar*, 1866/2, vr. 22^b-54^a

17-Beyazıt Devlet Ktp., *Veliyyüddin Ef.*, 2892/7, vr. 252^b-269^b

18-Beyazıt Devlet Ktp., *Veliyyüddin Ef.*, 1805/5, vr. 73^b-89^a

19-Atatürk Kitaplığı, *Osman Ergin Yazmaları*, 153/1, vr. 1^b-12^b

20-Atatürk Kitaplığı, *Osman Ergin Yazmaları*, 1271/2, vr. 57^b-79^a

21-Atatürk Kitaplığı, *Osman Ergin Yazmaları*, 1407, vr. 1^b-22^b

22-Atatürk Kitaplığı, *Osman Ergin Yazmaları*, 194/3, vr. 24^b-35^a: Bu numaraya "*Kenzü'l-Hakâik ve Zübdetü's-Şerîfe*" ismiyle kaydedilmiştir.

23-Manisa İl Halk Ktp., 1309/2, vr. 20^b-34^b

24-Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fi Beyâni Selâsili Tarâik*, Süleymâniye Ktp., Fâtih İbrâhim Ef., 430, c. I, vr. 53^b-65^a'da da bu eserin tam metni yer almaktadır.

Yeri gelmişken, önemine binâen şu husûsu da hatırlatmakta fayda mülâhaza ediyoruz: Bilindiği gibi, tasavvufun edebî ve târihî yönüne yönelik sağlıklı bir değerlendirme ve mukâyese çalışmasında aranan ilk şart, sağlam ve kullanılabilir bir metin ortaya koymaktır. Ayrıca yazma eserlere ulaşmanın güçlüğü, çoğu elyazması hâlinde çeşitli kütüphânelerde âtil vaziyette duran Osmanlı devri eserlerinin günümüz harfleriyle neşrini zorunlu kılmaktadır. Bu tür bir faaliyet, ka-

dîm kültürümüzle irtibâtımızı yeniden sağlayacak, böylece alfabe değişikliğiyle başlayan kopukluğun giderilmesine kısmen de olsa yardımcı olacaktır. Çoğu zaman eski dile vâkıf olmaksızın yetersiz Türkçe ile yapılan sâdeleştirmeler ise eserin asıl müellifinin fikirlerini yanlış aksettirmeye sebep olabilmekte, hattâ zaman zaman daha anlaşıl-maz bir hâle getirebilmektedir. Bu yüzden biz de zâten "Yûnus Türkçesi" duruluğunda telif edilen *Keşfü'l-Esrâr*'ı sâdeleştirme yoluna gitmeksiniz⁵³ risâlenin tam metnini makâlemizin sonunda vererek, başka araştırmacılara yorumsuz ve kullanılabilir bir malzeme sunmayı hedeflemiş bulunmaktayız.

Yukarıda kaydettiğimiz nüshaların tamâmını bizzat inceleyip karşılaştırdıktan sonra neşrine karar verdiğimiz metin, *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, No: 1271/2, vr. 57^b-79^a* arasında kayıtlıdır. 1026 yılında istinsah edilen ve müstensihi bilinmeyen bu nüsha; zencirekli, şemseli, şîrâzeli, meşin ciltli; ince, parlak, beyaz kağıda, 15 satıra, nesih türü hatla; metin siyah; "Kâlellâhü Teâlâ", "Kâle'n-Nebiyü (s.a.v.)" ve "Meselâ" ibâreleri kırmızı mürekkeple, yer yer harekeli olarak yazılmış; dış cilt ve yaprak kenarları yer yer kurtlar tarafından yenilmiş; fizikî ebat olarak dıştan: 19,5x12 cm., içten: 13x8 cm.'dir.

Eserin kısaca tanıtımını ve nüshalarını bu şekilde kaydettikten sonra, artık *Keşfü'l-Esrâr*'ın metnini verebiliriz:

KEŞFÜ'L-ESRÂR

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه أجمعين [57^b]
بسم الله الرحمن الرحيم

قال الله تعالى : و ما خلقت الجن والانس الا ليعبدون⁵⁴ أي ليعرفوني

⁵³ Risâle metninin neşrinde telaffuz ve imlâ şekilleri bakımından, eski metinlerin günümüz harfleriyle neşri hususunda önemli çalışmaları bulunan hocalarımız **Mustafa TAHRALI** ve merhûm **Selçuk ERAYDIN**'ın hazırladıkları **Ahmed Avni KONUK** Bey'in *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (Marmara Üni. İlahiyat Fak. Vakfı Yay., İst., 1987-1992) *Tedbîrât-ı İlâhiyye* (İz Yay., İst., 1992) ve *Fîhi Mâ Fih Tercümesi* (İz Yay., İst., 1994) gibi eserlerinde uygulanan metoddan istifade ettiğimizi de ayrıca belirtmek isteriz. Ayrıca risâlede geçen âyet ve hadis metinlerinin meâlleri ile kaynaklarını ve ayrıca ilk bakışta anlaşılması güç görünen bâzı kelimelerin sözlük anlamlarını da dipnotlarda göstermeye gayret ettik.

⁵⁴ [Ben, insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler (yâni beni tanısınlar) diye yarattım.] Zâriyât, 51/56

و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم ناقلا عن ربه تعالى و تقدس : كنت كنزا مخفيا فأحببت

أن أعرف و خلقت الخلق⁵⁵

Bu Fakîr *Ahmed* ki *İsâ Halîfe oğludur* ve *Marmaravî*'dir. Kutbü'l-Ârifin *Alâeddîn-i Uşşâkî*'dendir.

Kalbimize mu'tâ olunan hallerden ba'zı yazıldı, iki kitâb oldu. Birinin ismine *Câmiu'l-Esrâr* ve birinin ismine *Risâle-i Tevhîd* denildi. Onlar mufassal olmağın, hıfzında usret ola deyu ihtisârla bu risâle dahi denildi. Ümîd de tutuldu ki [58^a]hıfzı âsân ola. Ve ismine *Mukaddime* denildi. Ammâ bunlardan sonra kalbimize mu'tâ olunan hallerden zabıtına sabr olmayıp mizâca za'f gelicek bî-ihitiyâr ihtisârla bu risâle te'lif olundu. İsmine *Keşfü'l-Esrâr* denildi. Ve ümîd de tutuldu ki ehl-i irşâd olanlardan dehşete düşenlerin şüpheleri bu risâleden hallola. Olmazsa *Risâle-i Tevhîd*'e mütâlaa edeler. Ümîddir ki feth ola. Âmîn, yâ Rabbe'l-Âlemîn.

Ammâ asıl maksûd olan insâna, vuslat-ı Hak'tır ve ilmü'l-ezelîdir. Ammâ ilim de iki kısım üzredir: Bir kısım zâhîrîdir ve bir kısım bâtınîdir. Meselâ, zâhir-i terkîbden ve zâhir-i dilden bilinen ilimlere ilm-i zâhir, ilm-i lisân denir. Ammâ bâtın-ı terkîbden ve bâtın-ı dilden bâtında bilinen ilimlere ilm-i bâtın ve ilm-i hikmet ve ilm-i le-dünnî ve ilm-i cenân denir:

و قال النبي عليه السلام : العلم علمان علم باللسان و علم بالجنان⁵⁶

Ammâ bu iki ilmin ba'zıları zâhirde ve ba'zıları bâtında Allah Teâlâ'yı bildirir. Ve enbiyâyı ve evliyâyı ve i'tikadı ve salâhı ve fesâdı ve evâmiri ve nevâhîyi bildirir. Mu'teber olan ilimler bunlardır. Ammâ zâhiri bildiren ilimler, ulemâ-i zâhirî katında ma'rûftur. Ve bâtında bildiren ilimler [58^b]meşâyihden ehl-i irşâd katında ma'rûftur. Ve bu iki ilmin mâ-adâsına i'tibâr olunursa da bunların sebebiyle olunur. Zîrâ asıl maksûdu bildiren, bunlardır.

Meselâ, enbiyâyâ bâtında Hak kendi mükâlemeden bildirdiği ilimlerin cümleden biri Hadîs-i Kudsi'lerdir. Ve biri de enbiyâ-i

⁵⁵ [Ben gizli bir hazîne idim; bilinip tanınmayı sevdim/istedim ve halkı yarattım.] Bk.: el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s. 132

⁵⁶ [İlim, iki ilimdir; (dil ile anlatılıp öğretilen) lisân ilmi ve cenân (kalb, gönül) ilmi.] Benzer bir rivâyet için bk.: Dârimî, *Mukaddime*, 34

mürselîn ve gayr-i mürselîne irşâd için işâretle vâkıa terkîbinden bildirdiği ilimlerdir. Biri de enbiyâya her perdeden rü'yet vâkı' oldukça hîn-i rü'yette ol perde dersinden rü'yete ârif oldukları ilimlerdir.

Velhâsıl, enbiyâya bâtında ilim için Hak'tan olan işâret çöktür. Ammâ evliyâdan ehl-i irşâd olanlar bu amellere tefâvütle vâris olmuşlardır. Zîrâ bâtında vâkıyla ve hâlle ve ilhâmla ve mükâlemeyle tecelliyât-ı rü'yetullâh ve salâhı ve fesâdı işâretle bildiren terkîbler râînin⁵⁷ tahsîlleridir ve dersleridir. Bu ilmi, şerîatten noksânı olanlar tahsîl edemezler. Zîrâ dersleri bâtında yanlış yazılır ve yanlış okunur. Zîrâ bâtın terkîbinin ma'nâsı enbiyânın irşâd dersidir; fesâd kabûl etmez. [59^a]Meşâyihden bu dersi edenler de verâsetle ve niyâbetle ederler. Ammâ bu dersi edenler, cesedü'l-munzır, rûhâniyyü'l-muhbir olanlardır. Kaçan bunlar kalbleri âyinelerini Hakk'a teveccüh ettirselere, tecelliyât-ı rü'yetullâh vâkı' olur. Ammâ li-vechin teveccüh ettirselere, ilmullâh mazharı olur. Ammâ halka teveccüh ettirselere, halka menâfi'-i kesîre hâsıl olur. Zîrâ dünyânın kıyâmı bunların duâsıyladır.

İmdi, bil sen, ey mü'min! Zât-ı Bârî vardır ve birdir. Ve ezelîdir ve ebedîdir. Ve hakîkîdir ve kenz-i mahfidir. Ve cemî'-i sıfâta kadîmdir ve zuhûrları da kadîmdir. Ve zâtın cemî'-i sıfâtıyla muâmelesi de kadîmdir. Ammâ varlığı sâirler varlığı gibi değildir. Ya'nî var olmasında gayri sebep olmaktan münezzehtir. Ve birliği de a'dâda mebnî olan bir gibi değildir. Ya'nî mebnî olan, bir misliyle iki olur. Zât-ı Bârî, misilden münezzehtir. Ve ezelîlikte ve ebedîlikte ve hakîkîlikte sâirler gibi değildir. Ya'nî ezelîliği, nisbetle ezelî olmaktan ve ebedîliği, ebedînin dilemesiyle ebedî olmaktan ve hakîkîliği de [59^b]mecâziye nisbet hakîkî olmaktan münezzehtir.

Ve kenzliği de zabtı mümkün olan ve ziyâdeye ve noksâna kâbil olan kenz gibi değildir. Belki cümle lâ yefnâ olan künûz, ya'nî cümle kadîm olan sıfât, külliye bu kenzliktir. Ve mahfilîği, gayriyle gizli olmaktan ve bâtında nûrsuz göze görünmekten münezzehtir. Ve gören gözler de bâtında gene kendi nûruyla zuhûru kadîmden nice zâhir ise geri kemâ kânedir. Ve zâtın cümle sıfâtıyla muâmelesi de sâirler gibi hâdis değildir, kadîmdir. Zîrâ hiçbir sıfatı battâl olmamıştır. Ve el'ân kemâ kânedir.

⁵⁷ Râf: Rüyâ gören, düş gören.

Bu mahlûkât, ol kadîm olan muâmele bahrinin emvâcî kenârının çağılıtsındandır. Ammâ kenâr zâhir ismidir, demişler. Ve bu mahlûkâtın ol muâmele bahrinde ziyâde olmak gelmemiştir. Eğer zâ- il olaydı, noksân da gelmezdi. Ammâ ol kadîm olan muâmelesi bah- rinde cemî'-i sıfât, zâta mazhardır. Çünkü mezâhir olicak zât, sıfâtına mahfî olmaz; zîrâ ne aynı, ne gayrıdır.

Ve kendi kendine zât hiç mahfî olmaz. Ve gayrda yoğ idi. [60^a]Ona mahfî olaydı, öyle olsa zâta nice mahfî denir?

Allâhü a'lem, cevâb budur ki; mahfliği zâtın beyân-ı vâkı'-îdir. Ammâ zâtın ba'zı sıfâtı, geri zâta mahsûsdur. Onlara sıfât-ı semâniyye denir. Ve ba'zı sıfâtı da vücûda mahsûsdur; *Azîm* gibi. Ve ba'zı sıfâtı da ef'âle mahsûsdur; *Hâlık* gibi. Ba'zı sıfâtı da sırra mahsûsdur; *Vedûd* gibi. Ammâ esmâ münâsebetiyle hem zâta ve hem vücûda ve hem cümle sıfâta mahsûsdur. Ammâ cümlesi de ma'nâda zâtındır. Ammâ ba'zı esmâ, ba'zı esmâyı câmi'dir.

Ve ism-i zât da ikidir: Biri hû ve biri lafzatullâhdır. Zâtın "illâ hû" dediği kelâmı, ism-i a'zamdır. Ve cümle muhsinâta câmi'dir. Ammâ "Lâ ilâhe illallâh" dediği kelâmı da ism-i a'zamdır. Ammâ bu, cümleye câmi'dir. Ammâ zât kendüyi zikr ettiği ve beyân ettiği cümle kelâmına esmâ-i sıfât denir; zâtın cümle sıfâtıncadır. Ammâ bu esmâ-i sıfât, zât sıfâtının ne aynı ve ne gayrıdır. Nihâyet esmâ-i sıfât denildiği, illeti esmâ olduğu içindir.

Ve bu cümle tafsîlden iki garaz vardır: Biri i'tikâd ve biri sülûktür.

[60^b]Meselâ, kulûb-i insânî cümle esmâdan kâh birine kâh birine elbette zâkir olurlar; kâbiliyetleri ve âletleri cihetinden. Ammâ cemâdât (...) ⁵⁸ kalırlar; âletleri olmadığı cihetinden. Zîrâ gönüle, ihtiyâr-ı cüz'î ile beden âletidir. Kangı ismi dilerse, ona zâkir kılar. Ve ol hînde ol isme mahsûs olan isim, sıfata mazhar olur. Ve bunun vâsıtasıyla ol ismin beyân kıldığı zât sıfâtına da mazhar olur; illetlerinde iştirâk vâkı' olduğu sebebden. Ammâ sebab-i sülûk, sebab- i tevhid ve usûl-i esmâdır.

⁵⁸ Burada yer alan bir kelime, yazı silik olduğundan okunamamıştır.

Geldik imdi, her bir isim, her bir cinsin illetidir. Ammâ insânın cümle esmâ, illetidir. Ammâ tevhîd, insâniyetin illetidir. Zîrâ cümle esmânın nûru, Hakk'ın tevhîd nûrunda nûr-i vâhiddir. Ammâ mürekkebi hakîkîdir. Bu nûra nûr-i câmi' denir. Ammâ bu nûr-i câmi' de iki kısım üzredir. Bu iki nûrun da âlemi, âlem-i lâhûttur. Ve hakâik de iki kısım üzredir. Ammâ hakâikın ilmi, âlem-i nâsûttur. Ammâ hakâikın da ve bu nûrunun da illeti, zâtın kelâmıdır.

Meselâ, bir kısmının illeti, zâtın hâlıkılığı "Lâilâhe illâ hû" dediği kelâmıdır [61^a]ki ism-i a'zamdır. Bu illet, hakâik-ı enbiyânındır. Bu illetin nûru, muhsinâta câmi'dir. Bu nûrun âsârına akl-ı küll ve ümmü'l-hayât ve sâhibü'l-mu'cizât demişler. Ve ikinci kısmının illeti, zâtın hâlıkılığı sıfatıyla "Lâ ilâhe illallâh" dediği kelâmıdır ki bu da ism-i a'zamdır. Bu illet, enbiyâdan gayri hakâikde, bu illetin nûru cümleye câmi'dir. Bu nûrun âsârına nefsi küllî denir. Ve hem ümmü'l-hayât ve hem ümmü'l-memât ve hem sâhib-i kerâmât demişler. Ya'nî ol gayri mahlûk olan iki nûr-i câmi'in pertevinden ve âsârından Hâlık, iki nûr-i câmi' dahi halk eyledi. Bu mahlûk olan nûrunun âlemine âlem-i nâsût denildi. Ve birinden hakâik-ı enbiyâ halk olundu ve birinden enbiyâdan gayrilerin hakâiki halk olundu.

Meselâ, Zât-ı Bârî'nin mezâhiri bî-nihâyedir. Ammâ usûlden zuhûru beş nev' ile beyân olunmuştur. Dördü hakâik içindir:

Meselâ, nev'-i evvelde zuhûr künhündedir. Bu zuhûru zâtın hemân geri zâtıdır. Fakat bu zuhûrun bilinmesi mahlûka mümteni' olduğu sebepten lâ taayyün dediler.

Ve nev'-i sâni'de zuhûr itlâkiyetindedir. Bu zuhûrunda zât, cemî'-i sıfâtında müstağnîdir. İllâ muhabbeti sıfâtında değil -kim ol kenz-i mahfî iken bilinmesi sevdiği [61^b]muhabbettir.- Bu zuhûru, zâtın bu muhabbeti sıfatı vâsıtasıyla. Bu zuhûruna zâtın mahlûktan Hakikat-i Muhammediye ârif olmuştur: *وقال النبي عليه السلام : لي مع الله وقت لا يسعني ملك مقرب ولا نبي مرسل*⁵⁹ dediği Habîb'in bu itlâkiyette hâlidir.

Ve nev'-i sâlisde zuhûru ehadiyetindedir. Bu zuhûrunda da zât, cemî'-i sıfâtından müstağnîdir; illâ sıfât-ı semâniyyesinden değil -kim

⁵⁹ [Benimle Allah arasında öyle bir vakit vardır ki hiç bir mukarreb melek ve hiç bir gönderilmiş peygamber o vaktin sırrına eremez.] el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, c. II, s.

onlar ma'rûfdur.- Bu zuhûru zâtın bu sıfât-ı semâniyyeleri vâsıtalarıyladır. Bu zuhûruna zâtın mahlûktan akl-ı küll vâsıtasıyla en-biyâ-i mürselîn, hakîkatleri âriflerdir. Habîb-i ümmetten nefsi küll vâsıtasıyla ehlullâh, hakîkatleri ârif olmuştur:

و قال النبي عليه السلام : علماء أمتي كانباء بني اسرائيل⁶⁰

Ve nev'-i râbi'de zuhûru vâhidiyetindedir. Bu zuhûrunda zât hiçbir sıfattan müstağnî değildir. Ya'nî bu zuhûru, zâtın cemî'-i sıfâtı vâsıtasıyladır. Bu zuhûruna zâtın mahlûktan akl-ı küll vâsıtasıyla en-biyâ-i gayr-i mürselîn hakîkatleri ve habîb-i ümmetten nefsi küll vâsıtasıyla [62^a]mukarreb hakîkatleri ârif olmuşlardır.

Ve nev'-i hâmisde zuhûru hâlikiyetindedir. Bu zuhûr zâtın ef'âle mahsûs sıfâtı vâsıtalarıdır. Bu zuhûruna zâtın mahlûktan nefsi küll vâsıtasıyla ebrâr hakîkatleri ârif olmuşlardır.

Bu takdîrce sâlikin nihâyet-i sülûkü ve nihâyet-i irfânı geri hakîkate değindir. Ondandır öte geçmez; illâ mazhariyetten değil. İlhâddan gâfil olunmaya!

Ammâ bu hakâika Allah Teâlâ insân dedi:

قال الله تعالى : لقد خلقنا الإنسان في أحسن تقويم ثم رددناه أسفل سافلين⁶¹

Zîrâ rûh denilirse nefsi zikir olunmaz ve nefsi denilirse rûh zikir olunmaz. Ammâ rûh-i insân ikisine bile câmi'dir. Ve meşâyih de hakâik demeğe hikmet budur. Hem bu hakâik, hakîkat-i kadîmelerinin terkîbleridir. Hakîkat-i kadîmeleri de bunların ma'nâsı budur. Ve hem kadîmliğinde geri kemâ kânedir.

Ammâ bu hakâik halk olduğu vaktin kâh tevhîdin ma'nâsı hükmüne mazhar olurlardı ve kâh tevhîdin illeti hükmüne mazhar olurlardı. Kaçan tevhîdin ma'nâsı hükmüne mazhar olsalar, zâtın birliği hükmüne [62^b]gark olurlardı. Ammâ kaçan tevhîdin illetliği hükmüne mazhar olsalar, insâniyetleri hallerin bilirdi. Nihâyet-i sülûk geri buraya değindir. Bundandır öte geçmez. İlhâddan gâfil olunmaya!

⁶⁰ [Benim ümmetimin âlimleri, İsrâiloğullarının peygamberleri gibidir.] el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 64

⁶¹ [Muhakkak ki biz insanı en güzel bir kıvamda yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.] Tîn, 94/4-5

Çünkü hakâik, bu nûr-i câmi'den halk olundular. Bütün mah-lûkâta kalbleri câmi' olduğunu anladılar. Esbâbının şürû'uyla bi'l-fi'le gelmek mümkün olduğunu da anlarlar. Ve her hakikat her bir cinsin ismiyle tesmiye olunmak câiz olduğunu da anladılar.

Ve ba'zı isimleriyle tesmiye olunmak enbiyâdan gayri hakâika âr gelicek "elest" suâliyle Hak cümleye hitâb eyledi. Hakâik-i enbiyâ "Belâ!" dediler ve "Lâ ilâhe illâ hû" dediler. Ve gayrileri de "Belâ!" dediler ve "Lâ ilâhe illallâh" dediler. İki kısım da illetleriyle cevâb verdiler. Ammâ bunların câmi' oldukları kalblerinde bi'l-kuvve olan eşyanın her yerde illetli illetleriyle cevâb verdiler. Bu illetlerden ba'zı esmâ rûha ve ba'zı esmâ nefse münâsib olduğu sebebden, ol kalblerinde bi'l-kuvve olan eşyanın da ba'zıları rûha ve ba'zıları nefse kuvâ olurlar.

Ammâ rûh ve nefis ve kuvâlar -ki [63^a]zikir olunur- hâl rûhu ve hâl nefsi ve hâl kuvâsı da her hakikatın bunlar sıfâtıdır. Mugâyeretle zikir olunmak cevabları muktezâsının lâzımıdır. Zîrâ bâtın âleminde mer'iyât râiye mugâyeretle sûretlerde görünürler ve hem hakikat-i hâlde illetleri de mefhûmlarında mugâyirlerdir. Zîrâ nefsin illeti "Lâ" kelâmıdır. Rûhun illeti "illâ" kelâmıdır. Ve insâniyetin illeti, bu iki kelâmın vahdetidir.

Ammâ kuvâda her bir isim, her bir cinsin illetidir. İntilâfâtla cevab, bunların lâzımıdır. Bu muhtelif cevâblar sebebiyle muktezâ-i kuvâ iki fırka oldular. Ve dahi cümlesi bir şey iken rûhla nefsin muktezâsı da ve kuvâ muktezâsıyla bile birbirinden ayrı düştüler; Âdem'le Havvâ gibi. Ve bunların vahdetine muktezâ-i kuvâ mâni' olur; Serendil dağı gibi. Ya'nî her hakikatın kalbine iztrâb vâkı' oldu. Nedâmetle evvelki vahdeti bunlar Hak'tan geri dilediler. Hak Teâlâ da bunlara nidâ edip eyitti ki:

"-Ol sizin dilediğiniz kalb iklimidir. Ol bulunmaz; illâ Âdem'de bulunur" dedi. "-Hem size âr gelen isimler esbâbının [63^b]şürûyuyla Âdem'de tebdîl olunur" dedi.

Bu hakâik de "-Bizi Âdem'e gönder" deyu Hakk'a nâliş⁶² eylediler. Hak Teâlâ da bunlara:

⁶² İnleme, inleyiş, inilti; sızlanma; yakarma.

“-Âdem bir kavî mükerrerem âlettir. Kangî kabiliyetinizde bi'l-fi'le gelip şerhleri bâtınıızda görünür?” dedi. “Gerçi siz illet-i kavîiniz kuvvetiyle bunda cevâb verdiniz. Ammâ şâyet ol âr ettiğiniz kabiliyetlerden bi'l-fi'le gelip geri bunda gelmenize mâni' olur” dedi.

Bu hakâik de Hakk'a tazarru' edip ağlaştılar: “Yâ Rab! Bize bir kavî refik koş ki tâ bizi bunda geri getire” dediler. Hak Teâlâ da bunlara Kur'an'ı refik koştı ve tevhîdi ve usûl-i esmâyı kefil eyledi. Ammâ Kur'an: “Benim dediğim tutana refik olurun” dedi. Ammâ tevhîd, “Beni dilden komayanın ahlâk-ı zemâimine fenâ verip her dâirede anâsır ve tabâyı' sicninden halâs kılıp ve dahi her dâirede rûhla nefse vahdet giydirip kalbini selîm ve rûşen kılıp âyinesi musaffâ ve mücellâ kılın” deyu kefil oldu. Ve usûl-i esmâ da “Bizi dilden komayanın musaffâ ve mücellâ [64^a]olan âyinesi yüzünü Hakk'a dönderip kendüyi müsemâyâya çekiş getireviz”⁶² deyu kefil oldular. Ve hakâik de bu kavle râzı olup Hak katında ahd eylediler. Ahd-i ezeli budur.

Ve dahi meşâyih ne ki bunlar misilli söylemişlerdir; ekseriyâ Kur'an ma'nâsındandır. Zîrâ Kur'an'ın mahlûkâta mahsûs ma'nâsı doksan bindir: Otuz bini esrârdır ve otuz bini bâtıdır ve otuz bini zâ-hiridir, demişler. Ammâ ıstılâhda otuz bini şerîat ve otuz bini tarîkat ve otuz bini hakîkattir, demişler. Ammâ ma'nâda ikisi de birdir. Mu-gâyeret ıstılâhda ve elfâzda, demişler. Kur'an'ın otuz bin ma'nâsını üç kısım eylemişler: Bir kısım âlem-i lâhûta mahsûsdur. Ve ikinci kısım arşa mahsûsdur. Ve üçüncü kısım kürse mahsûsdur, demişler.

Otuz bin tarîkat ma'nâsını da yedi kısım eylemişler. Bu yedi kısım yedi göge mahsûsdur, demişler. Ve otuz bin şerîat ma'nâsını da dört kısım eylemişler. Ya'nî Kur'an'ın otuz bini zâhire mahsûs ma'nâsı [64^b]çâr unsur⁶³ temiz eder ve çâr unsurdan olan mahlûkâtı temiz eder, demişler. Zîrâ yerde ne kadar mahlûkât -ki vardır- çâr unsurdandır.

Meselâ, âlem-i nâsûtta arşa indikleri vaktin vücûdları arş nûruna mübeddel oldu. Nâsût nûru bunların vücûdlarına sır oldu. Nitekim nâsûtta iken lâhût nûru sır idi. Bunların nâsûta mahsûs âlim oldukları ma'nâlar da bunlara sır oldular. Ammâ unuttur gibi oldular. Ammâ

⁶² Getiririz.

⁶³ Dört unsur (Anâsır-ı erbaa): Toprak, hava, ateş ve su.

Âdem'e geldik deyip rûhla nefsin vahdetini, ya'nî kalb-i selîmi Hak'tan dilediler. Hak Teâlâ da bunlara: "-Ol arştır. Âdem'e inin!" dedi. Ondan kürse indikleri vaktin vücûdları kürs nûruna mübeddel oldu. Arş nûru bunların vücûdlarına sır oldu. Ve arşa mahsûs âlim oldukları [65^a]ma'nâlar da bunlara sır oldular. Unutur gibi de oldular. Ve bu misilli her göğe indiklerince vücûdları ol gök nûruna mübeddel oldu. Ve terk ettikleri göğün nûru bunların vücûdlarına sır oldu. Ve âlim oldukları ma'nâlar da sır oldular. Ve unutur gibi de oldular. Ve her göğe indikçe Âdem'e geldik deyu rûhla nefsin vahdetini, ya'nî kalb-i selîmi Hak'tan dilediler. Hak Teâlâ da her birinde: "Ol filân göktür; Âdem'e inin!" dedi.

Ammâ hakâikın halk olunduğu nûrdan bir miktâr, bir pâre her hakikatle bile tenezzül ettiler. Ammâ her biri indiği hakikatle bedene girmeyip ve letâfette kalıp ne dâhil ve ne hâriç oldular. Ammâ bedeninin hayâtına sebep oldular. Ya'nî her bir nûr, bu bedene rûh oldu. Mahlûk rûh budur. Ve ba'de'l-mevt, sûra giricek rûh da budur. Buna rûh-i ulvî de denir. Ammâ bu rûh vâsıtasıyla bedeni ihyâ eden rûh, Hak kelâmı feyizdir. Emr-i rabbî budur ve gayr-i mahlûktur.

Ammâ insân için ta'bîrde rûh -kim zikr olunur- bu ikisi de değildir. Belki her cevheri [65^b]unsuru olan hakikatın sıfatıdır. Nefisle şey'-i vâhiddir. Mugâyeret muktezâlarındadır. Hâl rûhu ve hâl nefsi bunlardır. Ve her bâr⁶⁵ ki ta'bîrde rûh ve nefis zikr olundukça bunlara haml oluna.

Ya'nî hakâikden Âdem'e inen cismi anâsırı zabt eyledi, cevher unsuru oldu. Cevheriyeti cihetine hâl cismi denildi. Lezzeti ve elemi duyduğu cihetine ve dünyâyâ meyl ettiği cihetine hâl nefsi denildi. Ve Hak bâtıl olduğu ve ba'de'l-mevt kendi hâlinde hay kıldığı cihetine hâl rûhu denildi. Ve haşre mebnî olduğu cihetine eczâ-i asliye denildi. Ammâ Âdem'e inince vücûdlarının dokuz gök nûruna mübeddel olduğu cihetine sıfât-ı tis'a denildi. Ammâ vücûdlarına büyümeçlik gelmedi ve fenâsında noksân da gelmez. Nihâyet esfel nûr, a'lâ nûruna mübeddel olmağla nâsût nûruna değin mübeddel olursa, merâtibde nihâyet-i sülûktür; illâ envâ'la mazhariyetinde ve ilminde değil. Ammâ bu sıfât-ı tis'a vücûd-i tis'a da dediler:

⁶⁵ Her defa, her sefer.

و قال النبي عليه السلام : وجودك [66^a] ذنب لا يقاس عليه ذنب⁶⁶

dediği Habîb'in, bu tis'adır. Ammâ bu vücûd-i tis'a ebrâriyet sıfatına günâh değildir; Cennet'e mâni' olmadığı için. Zîrâ Cehennem, günâh-ı saġâiri ve kebâiri yaktıktan sonra bu tis'aya kâr edemez. İmân bulunursa Cennet'e gider; bu tis'a mâni' olmaz. Ve dahi bu tis'a ebrâriyete hasenâtıdır da; Âdem'e indirdiği için. Ammâ mukarrebeye günâhdır; sülûke mâni' olduğu için:

و قال النبي عليه السلام : حسنات الأبرار سيئات المقربين⁶⁷

Misâl-i Meşâyih: Meselâ, bakır karışık gümüş kendüyi kâlle yakıp sâfi eylemesi, ebrâriyetinin hasenâtıdır. Ammâ sâfi gümüş sülûk edip kimyâ olması, mukarrebliğinin hasenâtıdır, demişler. Ve dahi bu tis'a vâkıada ekseriyâ vatan-ı asliye sûretinde bilinir; bî-nişâna deġin. Ondan sonra bir nev' dahi olur. Ve dahi hakâik-ı Âdem'e inince her gökte Hakk'ın "Âdem'e inin!" dediği nidâyı işitirlerdi. Ammâ Âdem'e indiklerinden sonra "Günde yetmiş kerre Âdem'e indiriniz" deyu Hak'tan nidâ olunur, [66^b]işitmezler. Ve dahi bunlar Âdem'e indikten sonra Kur'ân'dan bildikleri ma'nâları da unuttular. Ve dahi Kur'ân'ın ve tevhîdin ve esmânın kendilere mukârenetini ve kefâletini de unuttular. Ve Hak katında olan ahd-i ezelfiyi de unuttular. Ve ba'zıları bu cehâlette kaldılar.

Ammâ ba'zıları delîl-i akla yetişip enbiyâyâ ve delîl-i nakle tâbi' oldular. Ve bu tâbi' olanlardan ba'zıları İslâm binâsı beştir ve mâ-adâsı şerîatten lâzım geleni görmektir, deyip bu binâyla âmil olurlar. Ve ömürlerinin ekserini fetvâyla helâl olanın husûlüne sarf ettiler. Bu tâifeye mü'min dediler ve müslim dediler. Ve ehl-i sünnet ve cemâatten gayrilerine ebrâr da dediler. Bu umûr-i âmmdır. Ammâ bu tâbi' olanlardan ba'zıları bunlar binâsının üzerine takvâ-i zâhirî binâsın kurdular. Ya'nî az yediler, az uyudular ve az söylediler. Ve ömürlerin ekserin ibâdetle geçirdiler.

⁶⁶ Hadis kitaplarında kaynağı bulunamamıştır.

⁶⁷ [Ebrârın (Allâh'a yaklaşmaya çalışan iyi kimselerin) iyilikleri/sevapları, mukarreblerin (Allâh'a yakın olmayı başarabilmiş kimselerin) kötülükleri/günahları mesâbesindedir.] Bâzıları bu sözü hadis olarak kabul ediyorlarsa da esâsında bu, sûfilerin önde gelenlerinden Ebû Saîd el-Harrâz'ın bir sözüdür. (Bk.: el-Aclûnî, *Keşfü'l-Haifâ*, c. I, s. 357)

Ammâ nûrâniyetlerini rûhâniyete tebdîl etmediler ve sıfât-ı tis'aya fenâ vermediler. Ve kalblerini nukuş-i misâlden musaffâ kılmadılar. Ve ayne'[67^a]l-yakînde ve hakka'l-yakînde Hak'la âşinâlığa ve habîbullâh ile bî-nişânda âşinâlığa kalblerini lâyük kılmadılar. Ya'nî hâl-i hayâtlarında anâsır ve tabâyı' hükmünün sicninden halâs buldurmadılar. Bu tâifeye de mü'min dediler ve müslim dediler. Ve ehl-i sünnet ve cemâatten ebrârın muttakîleri dediler. Ve bu umûr, ebrâr için hâsıdır.

Ammâ bu tâbi' olanlardan ba'zıları, bunlar binâsının üzerine takvâ-i bâtın binâsın da kurdular. Ya'nî ahlâk-ı zemâimi fenâ vericek ve kalbi tasfiye edicek ve zikir kalbde devâma ericek, esbâba şurû' ettiler. Belki yedi esmâ kalbde devâma ericek îmânın bünyâdına⁶⁸ alâmettir. Ve hem karâmât-ı hâsdandır; şeytân ve ehl-i istidrâc kadir olmadıği için.

Ammâ esmâ kalbde devâma ermek, kalbi nukuş-i misâlden musaffâ kılmağa ve nûrâniyete ve rûhâniyete tebdîl olmağa ve sıfât-ı tis'aya fenâ vermeğe mahsûs âlettir. Ve dahi illet-i hakîkiyeye yetişmeğe ve dahi ayne'l-yakînde ve hakka'l-yakînde Hak'la âşinâlığa kalbi lâyük kılıcak esbâbdır. [67^b]Ya'nî hâl-i hayâtını anâsır ve tabâyı' hükmünün sicninden halâs kılıcak esbâbdır. Âdetullâh böyle câridir. Cevâza men' yoktur.

Ve bu esbâba şurû' edip semeresine yetişen tâifeye de mü'min dediler ve müslim dediler. Ve ayne'l-yakînde kalanına ehl-i sünnet ve cemâatten mukarreb dediler. Ve hakka'l-yakîne erenine ehl-i [sünnet ve] cemâatten ehlullâh dediler.

Meselâ, hakâik halk olunduğu vaktin bunların insâniyetlerini Hak kendi zâtına perde yarattı. Ve rûhlarını cemâline perde yarattı. Ve nüfûslarını celâline perde yarattı. Bu izzetten ba'zı kuvânın ismiyle tesmiye olunmağı kendilere lâyük görmeyip âr ettikleri elest suâline sebep oldu. Bu suâlden kuvâ cevâbında muhâlefet vâkı' oldu. Rûhla nefsin vücûdu vâhid iken muktezâsı birbirinden ayrı düştüler; kuvâlarıyla bile.

Ya'nî hakîkatin kalbine ıztırâb vâkı' oldu. Zîrâ insânın kalbinde dokuz maraz vardır: Evvel maraz, bu âr ettikleridir. İkinci marazları,

⁶⁸ Asıl, esas, temel; binâ, yapı.

bu ıztırâbdır. Üçüncü maraz, tenezzülâtta [68^a] vücûdları dokuz nûra mübeddel olup Hazret'ten ayrı düştükleridir. Dördüncü marazları, anâsır hükmünün sicinde tescîn olunduklarıdır. Beşinci marazları, dünyâda olanları kalblerinde nakş ettikleridir. Altıncı marazları, akvâlleriyile ve ahvâlleriyile zulmânî günâh ve nûrânî hicâb kazandıklarıdır. Ve yedinci marazları, kalblerini sülûke âr edicek nesnelere ile mûnis ettikleridir; -eğer sevâb ve ger hatâ.- Ve sekizinci marazları, kalblerini kesb-i kâr teşvîşine mûnis ettikleridir. Ve dokuzuncu marazları, kalblerini cehâlete ulaştırmaklarıdır. Ve'l-hâsıl, kalbde emrâz çoktur. Ammâ cümlelerin usûlü, bu dokuzdur. Ya'nî bunlar fenâ bulsa, cümlesi de fânî olur. Ve bu dokuzun usûlü de sıfât-ı tis'adır. Ya'nî sıfât-ı tis'a fenâ bulsa bunlar da fenâ bulurlar.

Ammâ esmâ-i seb'a kalbde devâma erse, sıfât-ı tis'aya fenâ verir ve cümle emrâza devâ olur. Ammâ bu esmâ-i seb'a kalbde devâma ermez; illâ kimyâ-i nefes-i şeyhin telkîniyle erer. Nefes-i şeyh de bulunmaz; illâ Cebrâîl-i Emîn Medîne'de indirdiği telkînin mâyesinde⁶⁹ Habîb'in telkîni silsilesiyile [68^b]emînden emîne pâklıkla ona ulaşmış ola. Ve onun da kalbi bu mâyeyle bâliğ olmuş ola. Kimyâ-i nefes-i şeyh oldur.

Ammâ bu esmâ kalbde devâma erdiği ve bu marazın hezîn hezîn⁷⁰ kalbde zâil olmağa ve onulmağa başladığı vâkıyla ve hâlde ve ilhâmı ve mükâlemeyle bilinir. Ve Habîbullâh ile âşinâlık da ve Hak'la âşinâlık da bunlarla bilinir; -eğer mukâbelede ve ger bî-nişânda.- Ve hadîs-i kudsîler de bunlarla bilinmiştir. Ve mürsel olmayan nebîler de bâtını bunlarla irşâd etmişlerdir. Ve verâset-i meşâyih de bunlarla bilinir. Kim ki vâkıyı⁷¹ ve ilhâmı ve mükâlemeyi inkâr ederse, mürsel nebîlerin hadîs-i kudsîlerini ve gayr-i enbiyânın irşâdını ve verâset-i meşâyihini inkâr etmek gibidir. Neüzü billâh, Hak saklaya! Âmîn, yâ Rabbe'l-Âlemîn.

Ammâ temîz ta'bîrle vâkıa sırr-ı mülk (melek?) râî sahîh hâlde ereğörür; beyne'n-nevmi ve'l-yakazadır. Veyâ göz yummakla yakazadır; -eğer mukâbelede ve ger bî-nişânda.- Ammâ esmâ kalbde devâma ermek, râî sahîh mükâlemeye ereğörür. Mükâleme rûhla,

⁶⁹ Maya, asıl, öz.

⁷⁰ Azar azar; yavaş yavaş.

⁷¹ Rüyâ.

nefsledir; eğer Kur'an'dan ve ger gayr-i kelâmdan, -eğer mukâbelede ve ger [69^a]bî-nişânda.- Veyâ mükâleme Hak'ladır; -eğer vâsıtayla ve ger vâsıtasız.- Nihâyet tenbîh vâkı' olana vahy denir ve hadîs-i kudsi denir.

Ammâ temîz hâtıra görünmek râî sahîh ilhâma ereğörür. Ammâ ilhâm, külliyyen bî-nişândadır. Ammâ bunların insânda usûlü beyânı budur ki: Meselâ, insânın muktezâ-i nefsi şakîdir ve muktezâ-i rûhu saîddir. Ve ikisinin vücûdu birdir. Bâtın-ı insânîye râî denir. Bu râîye beden ümmdür:

قال النبي عليه السلام : الشقي شقي في بطن أمه و السعيد سعيد في بطن أمه⁷²

Ammâ bu beden bir kavî âlettir. Kaçan bu bedeni nefis kullansa, nefis rûha gâlib olur. Ba'zı sıfâtını kendüye tâbî' eder. Ta'bîrde az oldu; şakî de saîd oldu, denir:

و قال النبي عليه السلام : السعيد قد يشقي والشقي قد يسعد⁷³

Ammâ bedeni insâniyeti kullansa, dâiresinde rûhla nefis birbirine gâlib olmaz. Zîrâ insâniyet, rûhun da [69^b]ve nefsin de şer'â muvâfik muktezâlarınca olup âr eder; illet-i hakîkîsine rücû' etmeğe mâni' olmasınlar için.

Meselâ, bedenle ibâdet etmek muktezâsı zât-ı nefsin mü'minliği sıfatıdır. Ammâ fetvâya muvâfik kesb⁷⁴ yemek ve giymek ve kibir ve kin ve hırs ve hased ve dahi bunlar misilli muktezâlar varsa, bunlar ba'zı kuvâsımın mü'minliği sıfatıdır. Ammâ fetvâya muhâlefet etmek muktezâsı, ba'zı kuvâsımın küfür sıfatıdır. Bu kuvâya vesvese denir. Mazharı hâtırdır ve mukâbelesidir. Ve dördüncü de bu şerhlerin dördü de mü'min olmak mümkündür. Kaçan mü'min olsalar, nefsin muktezâsı mutmainneye erdi, denir.

Ammâ basît rûhun muktezâsı Allah'ı sevmektir. Rûhu bu muktezâyâ ereğörene ehullûh denir. Ammâ ba'zı kuvâsımın muktezâsı

⁷² [Şakî (kötü/mutsuz/günahkâr/bahtsız) kişi anasının karnında şakîdir; saîd (iyi/mutlu/bahtlı) kişi de anasının karnında saîddir.] Hadîsin tam metni için bk.: Müslim, Kader, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Dârimî, Mukaddime, 23; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. II, s. 176

⁷³ Bk.: Bir önceki dipnotta zikredilen aynı kaynaklar.

⁷⁴ Kazanç.

zikirdir, esmâdır ve tilâvet-i Kur'an'dır ve şevktir. Rûhu bu muktezâyâ ereğorse mukarreb denir. Ammâ ba'zı kuvâsının muktezâsı ibâdettir ve takvâyâ muvâfık kesb yemektir ve giymektir. Rûhu bu muktezâyâ ereğorene ehl-i takvâ-i zâhirî [70^a]denir ve ebrâr da denir. Ammâ nefsin hîlesi ve fırsat gözlemesi eksik olmaz. Gâfil olunmaya! Ve hiç emn gelmeye!

Ve bu cümlelerin bilinmesi bâtın âleminde ve sır âleminde vâkıyla ve hâlde ve ilhâmle ve mükâlemeyle şerhlerinden bilinir. Ve bu şerhlerin de vâkıya ve hâle münâsib olanlardan usûlle ba'zı beyân olunsun. Ümîddir ki ilhâm ve mükâleme ma'nâsı da bu şerhlerden biline. Ledünnî ilminde usûl-i meşâyih de bunun üzerinedir.

Meselâ, bâtın âleminde düş gören insâna râî denir. Ve bu râînin vücûduna, nisbetle hakîkî denir. Ve bu vücûda mecâzî vücûd karışırsa ziyâde olmak lâzım gelir. Ve fenâ ererse noksân lâzım gelir. Ammâ sıfat karışmağla ziyâde olmaz. Ve fenâsıyla noksân da gelmez. İmdi, râînin vücûduna karışan vücûd değilmiş, sıfatmış; -eğer mecâzî ve ger hakîkî.- Ammâ râî vücûd vasf-ı esfelden vasf-ı a'lâyâ tebdîl olur. Her dâirede fenâ, sıfat-ı mecâzîyedir. Ve tebdîl, sıfat-ı tis'aya ve vücûd-i hakîkîyedir. Ve hem sıfat-ı mecâzî, bu vücûd-i hakîkîye karışmak lâzımdır. [70^b]Zîrâ tebdîlde ve fenâda ve lezzet ve elem öğrenmekte esbâb-ı mecâzî, râîye âlet olmuştur.

Meselâ, bu esbâb-ı mecâzî sebebiyle râînin her gördüğü düş kendi şerhidir; sülûk ahvâlini bildirmek için. Zîrâ vücûdun tebdîli ve mecâzın fenâsı mukâbelede mer'î olunan şerhlerden bilinir. Ammâ â-fâkîde vâkı' olursa, i'tibâr olunmaya. Zîrâ sülûkten değildir.

Meselâ, her gönlün sıfâtı, cemî'-i cinsin sıfatıncadır. Ve her gördüğü râînin kendi gönlü sıfâtının şerhlerindedir. Meselâ, râînin içerisi gönüldür. Sır ili de denir. Ve dışarısı gönül şerhleri âlemidir. Râî âlemi de denir. Ve bâtın âlemi de ve berzah ili de denir.

Ammâ râînin gönlünde insâniyet sıfâtı ikidir: Biri rûh ve biri nefsdür. Ve bu ikinin şerhleri de mukâbelede geri insândır. Ve mâ-adâsının şerhleri insândan gayri eşyâdır. Ammâ er cinsi rûhun şerhleridir ve nisâ cinsi nefsin şerhleridir. Ammâ rûh ve nefis râînidir. Bedene dâhil olmadan dokuz sıfâtında dokuz nev'a mücerredler [71^a]idi.

Ve dahi gönül âleminde rûh şark mâlikidir ve nefis garb mâlikidir. Sonra anâsırı râî zabt edicek, bunlar mücerredlikleri hallerinden ve sultanlıklarından çıktılar, anâsıra kul oldular. Ammâ tevhîdle ve usûl-i esmâyla gene evvelki hallerine rücû' ederlerse mukâbeledede şerhlerinden ma'lûm olur.

Meselâ, râî sultân görse, rûh sultâniyesi şerhidir. Ya'nî dâiresinde rûh şark mâlikliği hâline rücû' etmiş, denir. Ve her dâirede rûhun şark mâlikliğine rücû'unun noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu şerhden biline. Ammâ râî sultân hâtun görse, nefsin sultâniyesi şerhidir. Ya'nî dâiresinde nefis garb mâlikliği hâline rücû' etmiş, denir. Ve her dâirede nefsin garb mâlikliği rücû'unun noksânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bu şerhden biline.

Ammâ râî on yaşına varınca oğlancık görse, rûhun tâzece zuhûru şerhidir. Ya'nî dâiresinde rûh mücerredliği hâline rücû' etmiş, denir. Ve her dâirede rûhun tâzece rücû'unun noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu şerhden [71^b]biline.

Ammâ on yaşından yirmiye varınca yiğit görse, rûhun kemâlinde zuhûru şerhidir. Ya'nî dâiresinde rûh mücerredliği hâline kemâlinde rücû' etmiş, denir. Her dâirede rûh kemâlinde rücû'unun noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu şerhden biline. Ammâ on yaşından yirmiye varınca kızcağız görse, nefsin kemâlinde zuhûru şerhidir. Ya'nî dâiresinde nefis-i mücerredliği hâline kemâlinde rücû' etmiş, denir. Ve her dâirede nefsin kemâlinde rücû'unun noksânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bu şerhden biline.

Ammâ yirmiden yukarı ve mu'teber erlerden görse, ya mu'teber hâtunlardan görse, rûhun veyâ nefsin akl-ı maâda⁷⁵ mukâreneti şerhleridir. Her dâirede rûhun veyâ nefsin akl-ı maâda mukârenetinin noksânı [72^a]ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bunlardan biline. Yirmiden yukarı ve gayr-i mu'teber erlerden görse veyâ gayr-i mu'teber hâtunlardan görse, rûhun veyâ nefsin akl-ı maâşa mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede rûhun veyâ nefsin akl-ı maâşa mukârenetinin noksânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bunlardan biline.

⁷⁵ *Akl-ı Maâd*: Geleceği, bundan sonraki hayâtı, âhireti kavrayabilen akıl. *Akl-ı Maâş* ise yalnızca dünyâ geçimini, kazancını, maîşetini sürdürmeye yarayan akıl demektir.

Meselâ, kadı görse veyâ hâtun kadı görse, rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla şerîatinin zâhirine mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede şerîatten zâhirinin noxsânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu iki şerhden biline.

Ammâ şeyh görse veyâ şeyh hâtunun görse, rûhun veyâ nefsin akl-ı maâda meşgul olduğu isim mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede meşgul olduğu isme şüglünün noxsânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu iki şerhden biline. Ve kelâmullâh görmekten de ve kimyâ görmekten de ve yıldırım görmekten de ve top ve tüfenk ve âlet-i harp görmekten de ve sabun ve hamâm ve yunmak⁷⁶ ve milh ve hamîr görmekten de biline. Ve dahi ne ki bunlar misilliler varsa.

Ammâ sûfi görse [72^b]veyâ sûfi hâtun görse, rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla rahmete lâyık olmağa mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede rahmete liyâkatının noxsânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bu iki şerhden biline. Ve deryâdan ve emtârdan ve ba'zı kelâmdan da biline; Rahmân ve Rahîm gibi.

Ammâ âlimlerden görse -ve ger nisâdan- rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla ilme mukâreneti şerhidir. Her dâirede ilmin noxsânı ve tamâmı fenâsı ve tebdîli bu şerhden biline. Ve kitâb görmekten de ve su görmekten de biline. Ve nefsi aldanmak ilmi hokka-bâz ve cingen görmekten de biline. Ammâ üstâz görse -erden veyâ nisâdan- rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla usûle ve terbiyeye mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede usûlün ve terbiyenin noxsânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bu iki şerhden biline.

Ammâ atasın veyâ anasın görse rûhun veyâ nefsin akıl ile [na-mâza mukâreneti şerhidir. Ve] her dâirede namâzın noxsânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli ata ve ana bir yerde mürebbî ma'nâsındır. Bu iki şerhden biline.

Ammâ sipâhî görse -eğer vezîr ve eğer kulu veyâ bunların [73^a]hâtunlarından- rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla bâtin hükmünün mukâreneti şerhleridir. Ve her dâirede bâtin hükmünün noxsânı ve tamâmı ve fenâsı ve tebdîli bu şerhlerden biline. Ammâ ağınyâdan görse -eğer er ve eğer nisâ- rûhun veyâ nefsin akl-ı maâdla bâtin

⁷⁶ Yıkanmak.

gınâsına mukâreneti şerhidir. Ve her dâirede bâtm gınâsının noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu iki şerhden biline.

Ammâ hâtun ile nâ-mahrem görse veyâ gizli hazînesinde yâd⁷⁷ kişi görse, gizli hâlini kendi dâiresinden alçağa bildirmekten hâsıl olur. Ammâ râî bu şerhlerden ba'zısına tasarruf etse, hıfz ve zabt ma'nâsındır. Veyâ rûhla nefsi vahdet ma'nâsındır. Dâiresine göre ta'bîr oluna. Ammâ bu şerhlerden ba'zı ba'zına tasarruf etse, rûhla nefsin veyâ kuvâlarının vahdetleri ma'nâsındır. Dâiresine göre ta'bîr oluna.

Ammâ rûhun veyâ nefsin kuvâ şerhleri, insân sûretinde değildir.

Meselâ, kuvâ-i rûhun şerhleri melektir. Ve hayvânın ve nebâtâtın ve maâdinin ve cemî'-i mahlûkâtın nâfi'leri [73^b] ve saîdleri ve ahsenleri sûretinde görünenlerdir. Bunlara asker-i rûh da denir. Bunlar râî bedende iken bâtm âlemine çekicilerdir ve âhirette cennete çekicilerdir. Zîrâ bunlar hicâb-ı nûrânîlerdir. Ve kuvâ-i rûhun noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu şerhlerden biline.

Ammâ kuvâ-i nefsin şerhleri cindir. Ve hayvânın ve nebâtın ve maâdinin ve cemî'-i mahlûkâtın müzîleri ve şakîleri ve akbahları sûretinde görünenlerdir. Bunlara asker-i nefis de denir. Bunlar râî bedende iken zâhir âlemine çekicilerdir ve âhirette cehenneme çekicilerdir.

Meselâ, merâkib cinsinin ba'zıları rûhun ve ba'zıları nefsin şerhleridir. Bu ikiden biri farzdan ve sünnet-i müekkededen gayri bedeni hizmetlendiği için beden-i hâssası şerhleridir, deyu ta'bîr oluna. Ve her dâirede beden-i hâssasının noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli merâkibden biline.

Ammâ libâsı ve deri cinsi, zâhir hükmünün şerhleridir. Fenâ mecâzîsinedir. Ammâ ibtidâ nâr ve avsatta şevk ve zevk ve şerâb-ı hamr [74^a] ve intihâda dem ve nûr; siyâh, aşk hükmünün şerhleridir. Ammâ aşk-ı hakîkî zât kenz-i mahfî iken kendinin bilinmesin sevdiği sevidir.⁷⁸ Dâiresine göre ta'bîr oluna.

Ammâ el, gönül şerhidir. Ammâ ayak, dil şerhidir. Ammâ dil, hâl dilinin şerhidir. Ammâ divit, kalem ve yay ve kova ve kaşık ve

⁷⁷ Hatırlama, anma; hatır, gönül.

⁷⁸ Sevgi, aşk.

ayakkabı ve dahi ne ki bunlar misilliler var ise dil hâssasının şerhleridir. Ve her dâirede dil hâssasının noksânı ve tamâmı, fenâsı ve tebdîli bu şerhlerden biline.

Ammâ gusül, her dâirede arınmak şerhidir. Ammâ vudû', her dâirede salâha lâyük olmak şerhidir. Ammâ namâz, her dâirede salâh şerhidir. Ve ilme'l-yakîn ve muâmele de denir. Ammâ zikir ve esmâ ve tilâvet-i Kur'ân, râînin kendüye muslihlîği şerhidir. Ve ilme'l-yakîn de ve mükâleme de denir. Ammâ göz yummağla yakazada bunlardan birinin kendüye okunduğunu işitse, zikir kalbe indiğinin alâmetidir. Ammâ ma'nâsıyla âyet veyâ hadîs veyâ beyitler okunduğunu işitse, zik-i kalbînin kemâline işârettir.

Ammâ tâzece tıfıl ve tâze [74^b]ay ve dahi bunlar misilli ne kadar tâzeler var ise ve dahi aded görmek ve bir evden bir eve göçmek, ekseriyâ dâire tulû'u şerhidir. Sefer etmek ve ehl-i sefer görmek ve göçgüncü evler görmek, sâlikliği şerhidir. Ammâ geçmiş meyyiti hay görmek, gönülcüğü meyyitini ihyâ ettiğinin şerhidir. Ammâ hâzır meyyit görmek, dâiresinde mecâzîsinin fenâsı şerhidir. Ammâ kendi ölse, dâiresinde insâniyet-i mecâzîsinin fenâsı beyânıdır.

Ammâ kâfir görse, bâtında insân sûretinde kâfir olmaz. Varacağı menzili ve mutlûbunu insâniyet-i mecâzîsinin örtücülüğü şerhidir. Ammâ meyyit bunun görmesiyle hay olsa ve taş la'l⁷⁹ olsa veyâ meyyit ağaçlar hay olsa dahi ne ki bunlar misilliler var ise hay olsa, râînin nazarı kimyâ olduğunun beyânıdır. Ammâ râînin duâsıyla veyâ sevilmesiyle hay olsalar, râînin nefsi kimyâ olduğunun beyânıdır. Ammâ hayvân ve nebât ve ahcâr ve dahi ne ki bunlar misilliler var ise söyleseler, -ve eğer meyyitler ve ger haylar- râînin sem'inin kerâmâtı beyânıdır. Ammâ elini [75^a]sunduğu vaktin arşa erse el, gönül şerhidir; gönlünün arş nûruna tebdîl olduğunun beyânıdır. Ammâ râî kendüyi arşta bulsa veyâ kürsde veyâ sâir göklerde bulsa, tenezzilâtta olduğu hâline vücûd tebdîl olduğunun beyânıdır. Ammâ râî kendüyi ay bulsa veyâ güneş bulsa veyâ melek bulsa ve dahi bu misilli ne var ise kendüyi öyle bulsa, onlardan kendüde olan nûr hükmünün galebesi beyânıdır.

⁷⁹ Kırmızı, al.

Ammâ her ne dilerse olsa, ol hinde kendüyi insân anlasa, insâniyeti hükmünün kerâmâtı beyânıdır. Ya'nî ol hinde kudretullâh hükmüne insâniyeti hükmü mazhar olmuştur. Ammâ ol hinde kendüyi mahlûk anlasa, her dâirede bu hükme mahv denir ve gark denir ve sırf denir ve hüve hüve denir. Ya'nî mahlûkluğu hükmünü kudretullâh hükmü mahv etmiş bu mahlûk vücûdda kendi kudreti hükmünde yırtmış denir. Zîrâ meşâyih nârın harâreti hükmüyle hadîdin burûdeti hükmünden ve şemsin harâreti hükmüyle hacerin burûdeti hükmünden ve dahi şems ile mâdan ve havâdan şer'a [75^b]muvâfık misâller kurmuşlardır. Cümlesi de hüküm hükümde mahv olmak anlanır; vücûd vücûdda mahv olmak anlanmaz. Vücûd anlanmasından Hak Teâlâ saklaya. Zîrâ ta'bîr-nâmede ba'zılarına rûh şerhleri ve ba'zılarına nefis şerhleri ve ba'zılarına bu ikinin vahdeti şerhleridir, denildi. Ve dahi ne ki var, zikr olundu.

Ammâ hakikat-i hâlde binde biri kalmamıştır. Zîrâ bu ilm-i ledünnîdendir. Bâtın hâlini ta'bîr etmek ve vahdet hâlini şer'a muvâfık, mutâbık bilmek, ehl-i hâlden irşâda düşenlerin hakkıdır. Zîrâ hâlsiz kişi, ne kadar bu ilmi bilmek dilese ol kadar bu'd ziyâde olur. Ya'nî hâlsiz ile bilmek dileyenlerden ekseriyâ ilhâda düşer veyâ vahdete münkir olur. Allah saklaya! Âmîn, yâ Rabbe'l-Âlemîn.

Zîrâ şûrb-i hamr ve katl-i nefis günâh-ı kebâirdendir. Ammâ bâtında mu'teberdir; aşk şarâb olup ve katl-i nefis olduğu için. Meselâ, bu hâlin cümle misâlisten biri dahi budur ki; âlem-i hakâikden gayri gönülde dokuz hazîne vardır; gönülde olan cümle hazîne câmi'dir ve bu dokuz hazîneye sıfât-ı tis'a da [76^a]denilmiştir. Ve bu dokuzun üç evvelkine bir dediler; tefâvütle emmâre hazînesi olduğu sebebeden.

Bu takdîrce dokuz hazîne yedi oldu. Bu emmâre hazînesinin metâ'ları, levvâme hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince levvâmeye zafer bulunmaz. Ve levvâme hazînesinin metâ'ları da mülhime hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince mülhimeye zafer bulunmaz. Ve mülhime hazînesinin metâ'ları da mutmainne hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince mutmainneye zafer bulunmaz. Ve mutmainne hazînesinin metâ'ları da râziye hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince râziyeye zafer bulunmaz. Ve râziye hazînesinin metâ'ları da mülhime hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince marziyeye zafer bulunmaz. Ve marziye hazînesinin metâ'ları da mülhime hazînesinin tılsımâtıdır. Bu tılsımâta fenâ ermeyince hakâik hazînesine zafer bu-

lunmaz. Ya'nî âlem-i nâsûta zafer bulunmaz. Bu takdîrce bu dokuz hazînedede ne vardığını hâlsiz kişi ta'bîr-nâmeden nice bile. Veyâ hâlsiz[76^b]kişiye nice bildire? Belki hâlsiz şeyhin ölçümlenmesi meğer bu tarîkın inkârına veyâ tâlibin ilhâdına sebep ola.

Ve cümle misâlden biri dahi budur ki; meselâ, cemî'-i mah-lûkâtın büyüklüğünce ve ağırlığınca cemî'-i mahlûkâtın evvel ol hâlık bir câmi'-i hay nûr halk eyledi. İsmine nâsût denildi. Ve her insânda kâl rûhu bu nûrun letâfetinde kalanındandır. Ammâ hâl-i hayâtı, bu nûrun kesâfete mübeddel olanıdır. Ya'nî hakâik ve cemî'-i mah-lûkât, tebdilâtla bu nûrdan halk olunmuştur. Ya'nî varlığı bu nûrun varlığından ve haylığı bu nûrun haylığındandır. Nihâyet kesâfeti cihe-tinden geri kendi hayâtına muhtâc olmuştur -kim ol kâl hayâtıdır.- Ve asl-ı maksûd olan kâl hayâtı elde iken bu hâl hayâtı anâsır ve tabâyı' hükmünün sicninden halâs bulmaktır.

Meselâ, her insândan kâl hayâtı gitse, ol insân meyyit olur. Ammâ kâl hayâtı elde iken kazandığı sûret ve elem, lezzet sıfatları bu hâl hayâtında bâkî kalır. Ammâ efdali budur ki; bu sıfatlar aralığla kazanıla. Ammâ aralığla kazanılmaz ise [77^a]ba'de'n-nedâme, aralığla kazanılanın mecâzîsi ve nâ-pâklığını tevhîd ve esmâ nâriyle yakmak ve hakîkisini tebdil etmek, kâl hayâtı elde iken mümkündür. Ve dahi hâl hayâtının anâsır ve tabâyı' hükmünün sicninden halâs bulmasına tevhîd ve esmâ sebebdir. Âdetullâh böyle cârîdir. Cevâza men' yoktur.

Ammâ Allah kâdirdir. Nice dilerse öyle eder. Bu takdîrce kuru ağaçta ve yanmış külde ve hacerde hâl cismi ve hâl gözü ve hâl hayâtı vardığı, hâlsiz şeyh ta'bîr-nâmeden nice bile? Ve hâlsiz tâlibe nice bildire? Ve nice irşâd ede? İmdi, hâlsiz şeyh mürîdi olmaktan ehl-i sünnet ve cemâatten ebrâr tarîkıyle geçinmek evlâdır. Zîrâ hâlsiz şeyhe mürîd olmaktan, ilhâd-ı havfî veyâ meşâyîhe inkâr-ı havfî vardır. Zîrâ mesâil-i zâhirî gibi mesâil-i bâtın da muhtelifdir. Ol şeyh -ki tâlibi hâle düşürmeye- hâlsiz tâlibin âhir inkârı veyâ ilhâdı pâyîdir.⁸⁰

Meselâ, hâl gözüyle enbiyâ hakkında râinin ihtilâfı da ve ittifâkı da vardır. Ammâ ikisinden bile ba'zı [77^b]beyân olunsun. Ümîddir ki fehm oluna:

⁸⁰ Aşağılardadır.

Meselâ, her nebîyi gören, gene kendi nûrudur. Ya'nî râî kangı nebînin vasfıyla mevsûf olur ise, ol râînin hâl gözüne ol nebînin nûru nûr olur. Râî ol nûrla ol nebîyi görür. Ammâ her nebînin nûrda usûlü dördtür; ammâ fûrûu çoktur. Bu takdîrce bin râî bir nebîyi bir anda bin türlü ihtilâfda görseler, bini de sahîhdir. Meselâ, Habîb'in kâl rûhu arştan yukarı suverdedir. Onda ihtilâfât yoktur.

İmdi, mer'î olunan bunlar değildir, demişler. Bu mesâil külliyyâ ittifâkıdır. Ammâ ihtilâflarının beyânı budur kim ba'zılar mer'î olunan her nebînin hâl cismi latîf âyine gibidir. Her râî ki ol hâl cismini görse elbette ol cisimde kendi hâl aksinde görür; kendi hâl beyânı için. Zîrâ her râînin halleri birbirlerine uymaz. Bu takdîrce cümle râînin hem rü'yetleri sahîh olup ve hem rü'yetlerinde ihtilâfları sahîh olmak mümkündür, demişler.

Ammâ ba'zılar, her nebînin ihtilâf üzre mübâlağayla [78^a]cism-i müktesebleri vardır; mer'î olunan onlardır, demişler. Ya'nî râînin hâline göre bunlardan biri râîyi görmekle ol nebînin rü'yeti sahîh olmak mümkündür, demişler.

Ammâ ba'zılar, mü'minin rûhuna nûr-i nübüvvet izâfetle mukâridir; islâhı için râînin gözüne nûr olan ve mukâbeledede mer'î olunan bu nûrdur, demişler. Ya'nî bu nûr, ol râînin kangı fiilinden zuhûra gelirse ve ol fiil kangı nebînin fiiline mutâbık olursa, ol fiilde hâsıl sûret hem bu nûr-i nübüvvet merkez olur ve hem ol nebînin rü'yetini de beyân eder. Râînin liyâkati hâlini beyân eder. Sahîh olmak mümkündür, demişler.

İmdi, hâlsiz şeyh, bunlar misilli rü'yete tûş⁸¹ ola. Veyâ bunlar misilli ihtilâfla rü'yetin ma'nâsı hâlini ta'bîr-nâmeden nice bile? Veyâ hâlsiz kişiye bu hâli nice bildire? Veyâ nice irşâd ede? Meğer tâlib-i Hak olanların inkârına veyâ ilhâdına sebep ola.

Ammâ rü'yetullâh [78^b]hakkında ihtilâf yoktur. Ve iki kısım da bile ittifâkıdır.

Meselâ, kısım-ı evvelde rü'yetullâh mukâbeleden bilinir. Bu rü'yete, istidlâlî denir ve sûrî de denir. Bu rü'yet, ekseriyâ ibtidâ halde vâkı' olur. Meselâ, gönülde can gözüne rü'yet vâkı' olsa, pertevi

⁸¹ Mağlûb.

mukâbelesi olan âyinesine urur. Ve hem râînin gözüne nûr olur. Eğer râî basît bir pertevi görürse can gözüne basît tecellî olunmuş denir. Ammâ âyinede bir sûret dahi olursa ve ol pertev bu sûret merkezde olursa, ol hinde bu sûreti râî, Hak zannederse bu zan, akl-ı beşerindir ve yanlıştır. Zîrâ her dâirede de rü'yet bî-keyftir. Nihâyet sûret görmesi, râînin tahsîli şerhi olmağla rü'yetin de beyânı olmak câizdir. Can gözüne hem rü'yet ve hem tecellî olunmuştur, demişler. Ve hem bu dâirenin vâkıası ve hâli ve ilhâmı ve mükâlemesi, ekseriyâ mukâbeleye ve şeş cihetle ve harfle ve terkîble ve hitâbla anlanır.

Ammâ kısım-ı sâînde bî-nişândan mukâbelesiz ve şeş cihetsiz envâ' ile tecelliyât [79^a]ve rü'yetullâh vâkı' olur. Mukâbelede ve şeş cihette nice anlanırsa, ondan dahi sahîh anlanır. Ve hem bu dâirenin vâkıası [ve hâli] ve ilhâmı ve mükâlemesi ekser[jyâ] mukâbelesiz ve şeş cihetsiz ve harfsiz ve terkîbsiz ve sadâsız olur ve hem sahîh anlanır. Ve hem bu bî-nişân dâiresi hâl cevherinin ve hâl cisminin anâsır ve tabâyı' hükmünün sicninden halâs bulduğunun alâmetidir. Ya'nî tevhîd ve esmâ hükmüyle hay olduğunun alâmetidir. Ravzatü'l-vâsılîn ve ayne'l-yakîn bu dâiredir. Ammâ illet-i hakîkîsiyle hay olursa, bu cismin hâl hayâtı ve hâl sem'i ve hâl dili ve hâl gözü, âlem-i hakâika ve dergâh-ı hazrete erer. Ravzatü'l-vâsılîn ve hakka'l-yakîn bu dâiredir. Tâlib-i Hak olanlara nasîb ola! Âmîn, yâ Rabbe'l-Âlemîn.

Temmeti'l-kitâb,

bi-avnilâhi'l-Meliki'l-Vehhâb,

fi şehri Şa'bâni'l-Muazzam,

Sene-1026.